

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
Ҳ. С. СУЛАЙМОНОВ НОМИДАГИ
ҚУЛЕЗМАЛАР ИНСТИТУТИ

ШАРҚ КЛАССИКЛАРИ МЕРОСИДАН

АЛИШЕР НАВОИЙ
ҲИҚМАТЛИ СЎЗЛАР

Ўзбекистон Компартияси Марказий
Комитетининг нашриёти
Тошкент — 1985

Р е д к о л л е г и я: Аҳмадхўжаев Э. Т., Жабборов Ж. Ж.,
Қаюмов А. П., Пармузин Б. С., Шомуҳамедов Ш. М.

*Ушбу китобчада улуг ўзбек шоири ва мутафаккири
Алишер Навоийнинг асарларидан олинган ҳикматли
сўзлари тўпланган.*

*Улар кишиларни ахлоқ-одобга, маърифатга, сабр-
қаноатга, инсоф ва саховатга, эзгулик-яхшиликка, дўст-
ликка, бирдамликка, тинчлик, меҳнатга, муҳаббатга,
тўғрилиқ ва ростгўйликка, адолатга, гўзалликни эъзоз-
лашга чорлайди. Юксак инсоний идеалларни тарғиб
этувчи бу ҳикматлар ўзининг моҳирона бадиий ифодаси-
га эга бўлиши билан янада қимматлидир.*

**Тузувчилар: Алибек Рустамов
Марям Раҳматиллаева
Муҳаррир: Азиз Қаюмов
Тақризчи: Фозила Сулаймонова.**

Н 4702570100—000
М 359(04)—85 42—85

© Издательство ЦК Компартии Узбекистана, 1985.

СУЗ БОШИ

Улуғу азиз бобомиз Алишер Навоий ўзининг «Маҳбубу-л-қулуб» номли асарида, хусусан унинг учинчи қисмида жуда кўп инсон ҳаёти, тарбияси учун фойдали бўлган фикрларни афоризм шаклида берган. Аммо бу азизнинг бошқа барча асарларидаги — беш дostonни ўз ичига олган «Хамса», тўрт лирик девондан иборат «Хазойину-л-маоний», «Мезону-л-авзон», «Муҳокамату-л-луғатайн», «Назму-л-жавоҳир», «Насойиму-л-муҳаббат» ва бошқаларидаги ҳар бир сўз ҳикматдан, кишиларни ахлоқ-одобга, маърифатга, сабрқаноатга, инсоф-саховатга, яхшиликка чорлашдан холи эмас. Шоирнинг ҳикматлари на замону замин, на мазҳабу дин ва на ижтимоий тузуму сиёсий туркум жиҳатидан чекланган. Чунки унинг илму амали, армону ижоди холисона, истисносиз инсон хизматига қаратилгандир:

Одамий эрсанг, демагил одамий /
Аники, йўқ халқ ғамидин ғами.

«Ҳайрату-л-аброр» дostonидан келтирилган бу ҳикматли байт Навоийнинг бутун фаолияти ва ижодиёти учун етакчи шиордир. Навоий инсонни севади, уни ардоқлайди, унинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилади ва бахт-саодати учун курашади. Навоий севган инсон ёмон иллатлардан тўза, мусаффо, фозил ва комил инсондир. У меҳнаткаш, ижодкор, ўз касб-ҳунарини, лавозимини мукамал эгаллаган, меҳнати ва заковати, фаолияти ва интилиши билан ўзига ҳам, ўзгаларга ҳам манфаат етказувчи инсондир. Алишер Навоий ҳамманинг ҳам ана шундай инсон бўлишини орзу қилади. Шоирнинг юксак халқпарварлик ғояси олий бадийий шаклда ифода этилган бу мисраларни ҳозирги кунимизда ҳам миллионлаб киши ёддан билади.

Шоир ҳикматларида ҳар томонлама ҳурматга сазовор инсон: эл-юрт аҳволини яхшилашга кўмаклаша олувчи, мамлакат ободонлиги ва тараққиётини ривожлантиришга қодир илм-маърифатли олим, фозил кишилар улугланади.

Кишига печа келса мушқил ҳол,
Ҳикмату ақл анга эрур қаллол,—

каби ҳикматли байтларда шоир кишиларни илмли бўлишга, ўрганган илмларини эса халқ хизматига қўйишга чақиради. Аксинча, илмидан халқ манфаатдор бўлмаган, илмини бойлик тўплаш манбаи деб ҳисобловчи олимларни Навоий қаттиқ қоралайди.

Шоир ҳикматлари ҳаётнинг турли-туман томонларини беистисно ўз ичига олган. Уларда инсон муҳаббати, вафодорлик, дўстлик, илм-маърифат фазилатлари, саҳийлик, карам, сабр-қаноат, меҳнатсеварлик хусусиятлари, оила, фарзанд тарбияси, ватанпарварлик, инсонпарварлик, одоб-тавозуъ, мулойимлик, садоқатлик, ростгўйлик, тўғрилиқ, ширинсуханлик, юмшоқ кўнгил, камтарлик, меҳрибонлик, ўзгалар манфаатларини ўз манфаатидан устун қўйиш каби хусусиятлар мадҳ этилади. Чин инсонийликка зид бўлган хусусиятлар — такаббурлик, ялқовлик, ёлғончилик, фирибгарлик, жоҳиллик, бахиллик, очкўзлик, фитна-фужур ичкиликбозлик, аччиқ сўзлик, дилозорлик, нодонлик, хушомадгўйлик, қаноатсизлик, шошма-шошарлик, одобсизлик, баднафслиқ, ўринсиз шухрат учун мол-дунё сочиш кабилар қаттиқ танқид қилинади. Навоий инсонларни мана шундай иллатлардан холи кўришни орзу қилади. Шоир агар инсон яхши бўлса, бошқаларга яхшилиқни раво кўрса, ўзига ҳам яхшилиқ албатта қайтади, деган фикрни уқтиради. Шунинг учун ҳам «Яхшилик жазоси йўқтур — бажуз яхшилиқ» — дейди.

Шоир кишиларни раҳмдил, саховатли бўлишга чақирар экан, саховатсиз кишиларни жуда оддий қилиб: «Саховатсиз киши — ёнгинсиз абр-и баҳор», — дейди. Навоий оилада аёлларнинг ўрни масаласига алоҳида эътибор ва зўр ҳурмат билан қарайди. У оиланинг тинчлиги, уйнинг оройиши, гўзаллиги, фазилатини ўша оиладаги аёл билан боғлайди: «Уйнинг оройиши андин, уйлукнинг осойиши андин».

Шоир аёлларнинг оиладаги юксак ролини юқори баҳолайди, хотин-қизларнинг ижтимоий ролини улуг-

лайди. Эркакларни хушахлоқ, пок табиат, оқила, саранжом аёлларни қадрлашга даъват этади. Ўрта аср феодализи шароитида, диний тушунчалар ғоят ҳукмрон бўлган бир даврда Навоийнинг хотин-қизларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя этиши, уларга юксак ҳурмат билан қараши алоҳида аҳамиятга моликдир.

Навоий ўз бойлиги, мол-дунёсини муҳтожлар учун, ўзгалар манфаати учун сарфловчиларни олқишлаб, халқ ҳисобига бойлик орттирувчиларни, ўзгалар ҳақидан ҳазар қилмайдиганларни инсон қаторидан ўчиришга қарор қилади:

Кишида барча ахлоқи ҳамида
Чу жамъ ўлди, кўярлар отин эҳсон.
Бири андин саҳодур, бир мурувват,
Булар гар йўқтур, инсон эрмас инсон.

Навоий ҳикматларида меҳнат аҳлига алоҳида меҳр-муҳаббат, алоҳида ҳурмат намоёндыр.

Касб-ҳунар аҳли, деҳқон аҳли шоирнинг самимий меҳрига сазовор эканлиги улар ҳақидаги ҳикматлардан кўриниб туради.

«Деҳқонки дона сочар, ерни ёрмоқ била ризқ йўлин очар», «олам маъмурлиги алардин, олам аҳли масрурлиги алардин» дея меҳнаткаш деҳқонларни шарафлайди шоир.

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, Алишер Навоий ўз ҳикматлари кишиларга ўрнак бўлиши, яхшилик ва ёмонликни белгилашда, гўзалликни эъзозлаш, эзгуликка интилиш ва ёмонликдан ўзларини йироқ тутишларида бир дастуриламал бўлишини умид қилган.

Бинобарин бизнинг давримизда ҳам ва бундан кейинги даврларда ҳам Навоий асарларидаги ҳикматли сўзларидан баъзилари алоҳида китобчалар шаклида нашр этилиб туриши оддий, лекин кўп хайрли ишлардандир.

Навоийнинг ҳикматли сўзлари Совет Ўзбекистонинда турли адиб ва олимлар гайрату ҳиммати туфайли «Афоризмлар», «Ҳикматлар» ва «Ҳикматли сўзлар» деган номлар билан босилиб, ўқувчиларга тақдим этилди. Мазкур китобчаларни 1941, 1947, 1961 ва 1968 йилларда Ҳоди Зариф, Солиҳ Муталлибов ва Ҳамид Сулаймон нашр этдилар. Ҳамид Сулаймон нашрида Навоийнинг ҳикматли сўзлари оригиналда, русча, немисча, инглизча, французча, форсча ва японча таржималари билан, С. Муталлибов нашри ҳозирги

тилдаги баёни билан берилди. Навоийнинг афоризмлари 1970 ва 1973 йилларда Польша Демократик Республикасида ҳам нашр этилди.

Қўлингиздаги китобча мазкур нашрларнинг мазмунан ва шаклан бир оз ўзгартирилган вариантыдир. Бунда ҳикматли сўзларни мавзуга кўра гуруҳлаштириб бердик ва ҳар гуруҳга навоийона ибораю услуб билан ўзимиздан сарлавҳа қўйиб чиқдик. Зарур ўринларда Навоийнинг сўз ва ибораларига китобчанинг охириги қисмида изоҳ ва шарҳлар берилди.

А. Рустамов
М. Раҳматиллаева.

**НАФЪ ЕТКУРМАК МАНФААТИЮ
ЗАРАР КЎРСАТМАКНИНГ МАЗАРРАТИ**

Нафъ тегурмакки, шиор айладинг,
Ўзунга ул нафъни ёр айладинг.

*

Нафъинг агар халққа бешакдурур,
Билки, бу нафъ ўзунга кўпракдурур.

*

Хайр муяссар гар эмас эл била,
Нафъ текурмак ҳам ўлур тил била.

*

Сўз била нафъ ўлмаса эл пешаси,
Яхши керак кўнглида андешаси.

*

Одамий эрсанг, демагил одамий
Аники. йўк халк гамидин гами.

*

Улки, зарар шевасини тавр этар,
Элга демаким, ўзига жаво этар.

*

Улки, ушатур босибон шишани,
Қилмас оёқ захмидин андешани.

*

Чун кўпалак касдига азм этти ёш,
Ерга урар бўркин очиб ўзи бош.

*

Кимки, фалак сори отар тошини,
Тош ила озурда қилур бошини.

*

Сифла нишонаси шароратдурур,
Шуълага биттабъ ҳароратдурур.

*

Эронлар хидматиға улки умрига сарф этар, агарчи умри
кетар, аммо жовид умрига этар.

*

Эронлар хидматидин чекмагил бош,
Гар бошингга гардундин ёгар тош
Ки гар ул тош ила бошинг ушалгай,
Саодат хаттидур, гар захми қолгай.

*

Қобилга тарбийят қилмамоқ зулмдуру ноқобилга
тарбийят ҳайф. Ани адам-и тарбийят била зойиғ қилмаю
мунга тарбийятингни зойиғ қилма!

*

Қобилга тарбийят ул навъким, гуҳар
Туhsа нажосат ичра, югай ани кимса пок,

Гар ит узумига киши май бирла берса су,
Бу тарбийят била қила олғайму ани ток?!

*

Яхшилиқу ёмонлиқни ким қилдиким, жазо кўрмади,
Салоҳу фасод тухмин ким эктиким, ўрмади?!

*

Яхшилик тухмини сочқилким, будур деҳқонға сўз:
Ҳар неким, эқтинг бугун, ёрин¹ ҳамон тут ани кўз!

*

Ҳар кишиким топса даврон ичра жоҳу эътибор
Ким, анинг зотида бедоду ситам бўлғай қилиғ.
Яхшилиғ гар қилмаса, бори ёмонлиғ қилмаса,
Ким ёмонлиғ қилмаса, қилганча бордур яхшилиғ.

*

Қатик кўнгулдин оқти халқ ёши
Ки, ёмғур боисидур яда тоши.

*

Кеча яшнар қурт забона ишин қилмас
Ва купалак парвона ишин.

*

Меҳнат аро ҳар кимки тахаммул йўқ анга,
Тарвижга мутлақо тахайюл йўқ анга.²

*

Ишидин анга ҳосил ўлмас фароғ,
Емай кўп узун кеча дуд-и чароғ.

*

Муфид ашёга доим иштиғол эт,
Вале бор ишда майл-и эътидол эт³.

*

Муҳит ичра чўммай нечукким наҳанг,
Киши урса бўлғайму гавҳарга чанг?!

*

Киши муҳр аро ҳар на қилса нигор,
Варақда ҳам ул накш ўлур ошкор.

*

Кимгаки эрлик асари ёрдур,
Бир демас ар қилгани минг бордур.

Киши ханзал экса ачиг бар топар,
Ва гар найшакар экса шаккар топар.

*

Ҳар ким аён этса яхши қилик,
Етар яхшиликдин анга яхшилик.

*

Ҳар ранждин сўнг бўлур роҳате,
Таабсиз муяссар эмас ишрате.

*

Ереки, тегар бировга озори анинг,
Ақл оллида тенгдурур йўқу бори анинг.

*

Чу элга берур парвариш рўзгор,
Керак андоғ-ўқ бўлса омузгор.

*

Киши агар киши бўлса ўзин киши демагай,
Қилурда ҳеч ишин ҳам киши иши демагай.

*

Кимки деҳқонлиғ айлади пеша,
Дағи нон бермак ўлди анга шиор.
Бўйла кимса улувв-и рифъатдин
Одам ўлмаса, одамий худ бор.

*

Агар золимга йўқдур шохдин бок,
Эрур ул хушдилу, мазлум гамнок.

*

Агар нафъдин бўлса маҳзан йироқ,
Анинг лаълидин хора кўп яхшироқ⁴.

*

Бўриғаки, кўй бўғмоғи пешадур,
Шубон меҳнатидин не андишадур?

*

**Агар яхшилик кимга афъолдур,
Жазоси анинг ганжи иқболдур.**

*

**Агар қўй бўри хайли помолдур,
Яқин билки, чўпонга ит ҳолидур.**

*

**Гулга саҳар вақти берур жилва боғ,
Кечга етушсанг терар ўғлон ушоғ.**

*

**Икки қадам ёнгуча еткач алам
Саъй қилу, илгари қўйғил қадам.**

*

**Икки қаро пул чекибон дастранж,
Яхшироқ андинки, шаҳ инъоми ганж.**

*

**Нахлга деҳқон берур парвариш,
Бўлур анга меваю гул бермак иш.**

*

**Синса қаламнинг шақидин бир учи,
Ожиз ўлур нома рақам қилгучи.**

*

Неча самар сочмоқ эса шох иши
Кўпрак отар тош анга терган киши.

*

Топсанг неча шаҳлар узра шаҳлик,
Фақр аҳлига айла хокраҳлик.

*

Хас агар ўт била ситез айлар,
Ҳам ўзидин ул ўтни тез айлар.

*

Шамъ ёрутур уй ичу тошини,
Уй эгаси кўпрак узар бошини.

*

Шаҳ тилар бўлса шаҳлик қилмоқ,
Сипоҳидин керакмас айрилмоқ.

*

Меҳнат ародур кушод топмоқ билгил,
Ранж ичрадурур мурод топмоқ билгил.

*

Хушо улки, умрин табоҳ этмади,
Қилур ишларин қилмайин кетмади.

*

Фатила доғ учун ўт солса ҳар дам,
Агарчи куйдурур, лекин куяр ҳам.

КЎНГУЛ МАМЛАКАТИЮ ИШҚ САЛТАНАТИ⁵

Кўнгул эрур булбул-и бўстон-и роз⁶.
Қудс ҳаримида⁷ бўлуб жилвасоз,

Ройиҳай-и⁸ жаннат-и аъло ҳам ул,
Партав-и мисбоҳ-и тажалло⁹ ҳам ул.

*

Каъбаки, оламнинг ўлуб қибласи,
Қадри йўқ андоқки кўнгул каъбаси¹⁰.

*

Кўнгул бадан мулкининг подшоҳидур, анга сиҳҳат,
мунга ҳам сиҳҳат, анга табоҳий¹¹, мунга ҳам табоҳий-
дур¹².

*

Улким, кўнгул мулкининг соҳибжоҳи¹³ бўлғай, шоҳлар
шоҳи бўлғай¹⁴.

*

Бадан салоҳу фасоди кўнгул салоҳу фасодига тобиъдур
ва мулк ободу хароблиғи шоҳ адлу зулмига рожиъдур¹⁵.

*

**Подшоҳ мулк баданининг жонидур ва кўнгул бадан
мулкининг султонидур.**

*

**Мулк учун керактур хусрав-и кишварпаноҳ, тан
учун ул узвким¹⁶, бўлди бадан мулкида шоҳ¹⁷.**

*

**Кўнгул маърифат боғидин ваҳдат¹⁸ раёҳинининг¹⁹ эскан
насимидур ва руҳоният гулистонидин ошнолиқ гул-
ларининг шамимидур²⁰.**

*

**Хусн малоҳатин идрок қилғучи ҳам кўнгул,
Ишқ ўти ёлиниға ёқилғучи ҳам кўнгул.**

*

**Дард аҳлининг²¹ нафаси бир ўтдурким, қатиг кўнгулни
юмшатуру кўзни йиғлатур ва сўз²² аҳлининг дами бир
елдурким, ананийят²³ хошокин совуруру ғазабийят
туфроғин супурур.**

*

Ошиқ иши ажзу ниёз ва ишқ далили сўзу гудоз²⁴.

*

**Киши ўзни ясаган била бўлурму ошиқ,
Субҳ-и козиб ёрумас эйлаки²⁵ субҳ-и содиқ.**

*

Дўст висолин тилар бўлсанг, ошиқ бўл ва агар ўзлугунг
била бўла олмасанг, ошиқлар теграсига эврул! Ул ўт
шуъласи агар сенга ҳавасдур, бир шарар²⁶ сенинг сари
юзланса, басдур.

*

Ишқ бир ўтдурки, анинг шуъласидин бир шарар
Тушса, гардун пардасига ўртар андоқким ҳарир.
Сенки, жисминг парда торидин доғи бўлғай нахиф,
Тушса ул янглиғ чоқин²⁷ тўзарму ул тор-и ҳақир?!

*

Пок ҳусн аҳлики, хуштур лутфи ҳам, эҳсони ҳам,
Саъб²⁸ эмиш пок элга анинг васли ҳам, ҳижрони ҳам.

*

Қайдаки ишқ ўти бўлуб шуълакаш,
Ақл ўлуб ул ўт уза хошокваш.

*

Қайси кўнгулники, макон этти ишқ,
Ўтдин ани лаълға кон этти ишқ.

*

Бўлмаса ишқ икки жаҳон бўлмасун,
Икки жаҳон демаки, жон бўлмасун!
Ишқсиз ул танки, анинг жони йўқ,
Ҳуснини нетсун кишиким, они йўқ.

*

Ишқ эрур дурру кўнгул дурж²⁹ анга,
Балки қуёш ишқу кўнгул бурж анга.

*

Ишқ аён қилмоқ эрур ҳусн иши,
Эйлаки ўт шамъ ила ёққай киши.

*

Ҳар нечаким ҳусн диловезрак³⁰,
Ишқ ўти эл кўнгли аро тезрак³¹

*

Лутфу тароват нечаким гулда кўп,
Ҳасратидин гулгула булбулда кўп.

*

Ишқ эритур ақли ситамкорани,
Шуъла нечукким су³² қилур хорани³³.

*

Ошиқ ўзин ким деса, ошиқ эмас,
Барча киши ишқда содиқ эмас.

*

Улки, кезиб ҳусн писанд айлағай,
Сўнгра кўнгулни анга банд айлағай.
Ани кўнгул демаки, бир пора тош,
Не қизигай шамъ ўтидин хора тош.

*

Ошиқ ани билки, эрур дарднок,
Ҳам тилу ҳам кўзию ҳам кўнгли пок.

*

Дардлиғ кўнгул шуълалиғ чароғ, ёшлиғ кўз сулуғ булоғ.

*

Мажоздин³⁴ манга мақсуд эрур ҳақиқий ишқ³⁵,
Нединки аҳл-и ҳақиқатқа бу тариқат эрур.
Мажоздин чу ҳақиқатқа йўл топар ошиқ,
Қилур мажозни нафй³⁶ улки, баҳақиқат эрур³⁷.

*

Кўрмаса ҳусн мажози ичра жуз ҳақ сунъини
Ошиқекеим, бўлса ишқ атвори ичра покбоз,
Зоҳидо, бу ишқдин манъ айлама ошиқниким,
Гар сен идрок айласанг, айн-и ҳақиқатдур мажоз.

*

Ҳар неким бақоси пайваста эмас, парастишқа шойиста
эмас.

*

Ҳар неким бебақодур, анга кўнгул боғламоқ хатодур.

*

Мушқил эмас ишққа жон ўртамак,
Ўтқа не душвор жаҳон ўртамак.

*

Бир шарари зуҳд жаҳониға бас,
Барқ ила неткай кўп ўлуб хору хас.

*

Ўтка тушуб пок бўлур кимки гаш,
Покрак ўлғай ўт аро покваш.

*

Хусни ҳақиқийни гар ўтруда кўр,
Хоҳ ани кўзгуда, гар суда кўр.

*

Чун гараз ул хуснға бўлди шухуд³⁸,
Кўзгуву суға арода не вужуд.

*

Ишқ сени қилса, Навоий, ҳалок,
Пок эса ул ишқ, ўлумдин не бок?!

*

Ишқ аҳлики, манзурдин³⁹ истарлар ком⁴⁰,
Ул ком керакки, бир назар бўлса, тамом.
Гар бўлса назорасида андиша-йи хом,
Кўзларга назар дағи ҳаром ўлди, ҳаром.

*

Гар ошиқ эсанг, меҳру вафо қилма ҳавас,
Дард истаю дафъага даво қилма ҳавас,

**Ҳижрону висол мутлақан қилма ҳавас,
Дилдорингдин ғайр-и ризо қилма ҳавас!**

*

**Ғар ошиқ эсанг, зебу такаллуфни унут,
Яхшию ёмон ишта тахаллуфни⁴¹ унут,
Ўткан ғар эрур ёмон, таассурни унут,
Келган ғар эрур яхши, тасарруфни унут!**

*

**Фоний-и мутлақ ўлмайн солик,
Анга йўқтур умид-и мақсад-и кул,
Қаро туфроқга сингмаган қатра,
Андин имкони йўқ очилмоқ гул.**

*

**Солик-и озодани кўрсанг ғаний қилган дебон
Мол анинг манъ-и сулуки, қилмағил инкор анга.
Кема тийри мол аро бўлмиш муқайяд демагил,
Кўрки, онча мол ўлурму монъ-и рафтор анга.**

*

**Эй кўнгул, тан тахтасин бу қаъри йўқ гирдобдин,
Истасанг соҳилга чекмак, билки, бу осон эмас,
Пиру истеъдоду тавфиқ ўлмаса бўлмас бу иш,
Кимдурурким, бағри бу ҳасратдин энинг қон эмас.**

*

**Кимки ўзлук иморатин бузди,
Бўлди нақди фано анинг музди.**

Ул иморатни бузмайин солик,
Бўла олмас бу нақдға молик.

*

Ошиқекеим, кўргай ул бир қатла ҳар кун ёрини,
Тенгрисига айладег⁴¹* юз қатла шукр изҳорини.

*

Агарчи ишқ аро бўлди мубаддал куфр ила диним,
Не ғам, чун поклик расмидурур бу ишда ойиним.

*

Агар ишқ дардидин менга юз минг укубатдур,
Вале ҳамдардсизлиғ андин ортуғроқ суубатдур.

*

Кишиким ёрини ҳар кун кўрарга ўрганур эрмиш,
Чу бир кун кўрмас эрмиш, бениҳоят эмганур эрмиш.

*

Бўлмағандур ҳусну ишқ ойинида, эй сарвиноз,
То абад бир ёндин истиғнову бир ёндин ниёз.

*

Парвонани ишқ этмаса маст,
Ургайму ўзини ўтқа пайваст.

*

Сўзки маъносида ишқ ўти бўлмағай.
Бир таҳарруксиз бадан англаки, жони бўлмағай.

*

Эрур қушга хушроқ чу боқсанг аён,
Мурассаъ қафасдин тикан ошён.

*

Гар ошиқ эсанг меҳру вафо қилма ҳавас,
Дард истаю дафъига даво қилма ҳавас.
Хижрону висол мутлақо қилма ҳавас,
Дилдорингдин ғайри ризо қилма ҳавас.

*

Чу лола ғунчаси зоҳир бўлур чоғ,
Неча кўнглида асрар ёшурун доғ.

Бўлур гарчи очилган чоғи маълум,
Бўлур аввал тошида доғи маълум.

*

Ҳар кимки биров ишқига бўлса дилбанд,
Жон риштасидин қилса керактур пайванд.

Гар ғайр хаёли тушса кўнглига писанд,
Қилмоқ керак ул кўнгулни юз минг парқанд.

*

Ошиққа гарчи заъфу маразликдурур мизож,
Маъшуқ зикри ул маразига эрур илож.

ДУСТЛУҚ ДАВЛАТИЮ ВАФО ХИСЛАТИ

Жумла жаҳон шоҳлиғидин ори бор,
Кимки гаодур дағи бир ёри бор.

*

Қилса биров ҳамнафасу ёрлик,
Бўлғуси кўп гамга сабукборлик⁴².

*

Ёр эрур андоқ гуҳар-и бебаҳо
Ким, анга муҳтож не шаҳ, не гадо,

*

Ҳар киши оламда эрур ёрсиз,
Бир садафедур, дур-и шаҳворсиз.

*

Йўқ ҳунари, ёлғуз эса ўз киши,
Қайда киши сониди ёлғуз киши.

*

Фард⁴³ киши даврда топмас наво,
Ёлғуз овучдин ким эшитмиш садо?!

*

Ёрсиз эл оҳи гамандуд эрур,
Ёнса йиғоч ёлғуз иши дуд эрур.

*

Яхши либос танға оройиш,
Яхши қўлдош жонға оройиш.

*

Ҳар кимки, биров била ёрдур ёки ёрлик даъвоси бордур,
керакким, ўзига раво тутмагани ёрига раво тутмаса,
кўп нима ўзига ҳам раво тутса, анга тутмаса.

*

Ер улдурки, ҳар неким ўзига
Истамас, ёрига ҳам истамагай.
Ўзи истарки, ёр учун ўлгай,
Ани мундоқ шарик айламагай.

*

Киши айбинг деса, дам урмагилким, ул эрур кўзгу,
Чу кўзгу тийра бўлди, ўзга айбинг зоҳир айларму?!

*

Ерки, ойнини вафо йўқ анга,
Шамъ кибидурки, зиё йўқ анга.
Шамъки, йўқ анда зиё тўшаси,
Ўтсиз эрур эйлаки муз шўшаси.

*

Ерки, бор анда вафо, ёр бил,
Умр деган ёр-ни вафодор бил!

*

Ниҳоний игна санчар ёрлардин
Адувваш новакафганлар кўп ортуқ.
Мувофиқшева золим дўстлардин
Мухолиф табъ душманлар кўп ортуқ.

*

Ғофил ўлма, назардин итса адув,
Шамъ ўчурганда ел кўрунурму?!

*

Ҳар кўнгулниким, вафо маскан қилур, ҳаё ҳам қилур ва
ҳар маскандаким, ул топилур, бу ҳам топилур.

*

Вафосизда ҳаё йўқ, ҳаёсизда вафо йўқ,

*

Комиллар аҳли ҳаё ва ноқислар беҳаё.

*

Одамий шарифу-л-кавнайндурӯ ит нажасу-л-айн,
аммо ҳақношуносу бевафо одамий ҳақшуносу вафолиғ
итдин кам¹³.

*

Вафолиғ қутуз ит яхшироқким, вафосиз барно йигит.

*

Бевафо ҳақношунос элдин йироқлиқ истаким,
Келмади ҳаргиз алардин ғайри бедоду жафо,
Итка итлик айламак жону кўнгул бирла бўлур,
Ҳақшунос ўлсаву бўлса анда ойин-и вафо.

*

Нодон дўстни ҳам дўст сонига кижурма,
хирад шамъин анинг ҳарза афсонаси елидин ўчурма!

*

Ҳар кишини дема маҳраму ҳамроздурким, бу матоъ олам
аҳлида оздур⁴⁴.

*

Башар жинсин розингга маҳрам билма, балки малакни
ҳам ўзунгга маҳрам билма!

*

Замонда ҳусн элига жон фидо қилиб, не навъ,
Вафони мен киби бир бенаво тамаъ тутқай.
Замона аҳлида йўқтур вафо не еткай анга
Ки, кимса хўблардин вафо тамаъ тутқай.

*

Кўрубмен анча ғаму дард ошнолардин,
Чекибмен анча алардин алам ано бирла
Ки, тушса жоним ажал сайлига, эзур хўброқ
Ғариқлиқки, халос ўлмоқ ошно бирла.

*

**Истасангким, кўрмагайсен бевафолик, эй рафик,
Қилма олам аҳли бирла ошнолик, эй рафик.**

*

**Қардошинг эмас улки қўюб бош сенга,
Давлат чоғи қилгай ўзин қўлдош сенга⁴⁵.**

*

**Улус бўлса маъмур бир ганж эрур
Ки, андин жаҳон фатҳи осон бўлур.**

*

**Ҳар кимки, хирад йўли сари мойил эса,
Бу дўст ҳар нечаким қойил эса,
Бил дўстдин ортиқдур агар жоҳил эса,
Андоқ душманки, зийраку оқил эса.**

*

**Бу дури ноёб вафому экин?!
Гар ул эмас, меҳргийёму экин?!
Меҳргийё демаки, анқодур ул,
Жавҳар-и фарду дур-и яктодур ул!**

*

**Кимки вафо кўрди жафо қилмади,
Утрусида гайри вафо қилмади.**

*

**Киши топса ҳамдардини ногаҳон,
Не имкон ниҳон дарди қолмоқ ниҳон.**

*

Ҳар кишига етса фалакдин ғаме,
Бўлмаса ҳамдарди анинг ҳамдами.

Рози лабин тиккан ипин сўкмаса,
Ҳар неки кўнглида эрур тўкмаса.

Дарди ёқиб шуълайи нобудини;
Чархдин ўткаргай анинг дудини.

Тиғи бало кўксини чок айлагай,
Дард ани бир дамда ҳалок айлагай.
Сарсар-и ғам жонига ургай сипеҳр,
Хирман-и умрини совургай сипеҳр.

*

Ким истаса салтанат саҳодур анга шарт,
Ҳар ваъдаки айласа, вафодур анга шарт.

*

Ким бу чаман ичра хиромон эрур,
Барчаси бир-бирига меҳмон эрур.

Ҳар кишиким, бор эса ёре анга,
Ҳар кишиким, ёр эса боре анга.

Ком била васлини айлаб ҳавас,
Топса бу комиға даме дастрас.

*

Ҳар гадоеким жаҳонда бир мувофиқ ёри бор,
Хизр умрию Скандар хашматидин ори бор.

*

Ўтдин исинургача овуч оч,
Куйдургудек англасанг кейин қоч!

Кишига неча келса мушқил ҳол,
Ҳикмату ақл анга эрур ҳаллол.

*

Бегонани уй сари ёвутма,
Ўрнингки қизикдурур, совутма.

*

Англагил аҳбоб қадринким, алар бўлмай, не нафъ
Гар сенга афлок авжи узра тахт-и жоҳдур⁴⁶.

*

Бир дирамким, қалб бўлғай, арзимассен, эй кўнгул,
Ҳар неча меҳру вафо бозорида ўзунгни сот.

*

Жоҳу мол аҳлида йўқ меҳру вафо,
Бас менга меҳру вафо мол ила жоҳ.

*

Кимники айлай дер эсанг маҳраминг,
Кўп синамай айламагил ҳамдаминг.

*

Меҳрки равшанлик этар фош ани,
Кимга гунаҳ, кўрмаса хуффош ани⁷.

*

Кимсани бот айламагил аржуманд,
Ҳам ана оз иш била қилма нажанд⁴⁸.

*

Олам аҳли билингизким, иш эмас душманлиғ,
Ер ўлунг бир-бирингизгаки, эрур ёрлиғ иш.

*

Сўралдиким, не нимадурким фойдаси барча
халойиққа етар, дедиларким: «Ёмонларнинг йўқлиги».

*

Улус аҳволидин сен бўл баруманд.
Йўқ улким, олғай афъолингдин эл панд⁴⁹.

ИЛМ ФАЗИЛАТИЮ ЖАҲЛ БАЛИНИЯТИ

Саодатманд агар олим бўлса, нодонлар сўзи анга мужиб-и
гайрату эътибор, бесаодат жоҳил бўлса, олим сўзидин
анга ор ва филҳақиқат жоҳилликдин бесаодатликроқ
не нима бор. Фосиқ олим донишваредур, ўз нафсиға
золим, ғаний бахил нодонедур, ўз зиёниға муҳил.

*

Билмагани сўраб ўрганган олим
ва орланиб сўрамаган ўзига золим.

*

Оз-оз ўрганиб доно бўлур,
катра-қатра йиғилиб дарё бўлур.

*

Камол эт касбким, олам уйидин
Сенга фарз ўлмагай гамнок чиқмоқ.
Жаҳондин нотамом ўтмак — биайних⁵⁰
Эрур ҳаммомдин нопок чиқмоқ.

*

Қулоқда асра гаронмоя⁵¹ сўзнию фикр эт
Ки, дурсиз ўлса не бўлғусидур садаф ҳоли.
Сўзунгни дағи кўнгул ичра асрағилким, хайф
Ким, эйла дуржни гуҳардин эткасен холий.

Бу дуржу⁵² икки садафни⁵³ тўла дур этканга
Зиҳий улув-и гуҳар⁵⁴, балки гавҳари олий.

*

Олимеки, илми эрди беамал,
Е ғанийким, молиға бухл эрди ёр,
Ўлдилар юз ҳасрату армон била,
Элга бўлди ишларидин эътибор.

*

Хайрсиз ғаний ёгинсиз саҳоб⁵⁵
ва амалсиз олим доббаки⁵⁶, анга юклагайлар китоб.

*

Илм ўқуб амал қилмаган, ерни шиёр қилиб⁵⁷.
Тухм солмаганга ўхшар, ё тухм солиб, баҳра олмаганга.

*

Илм ўқуб қилмаган амал мақбул,
Дона сочиб, кўтармади махсул.

*

Илмдин орий⁵⁸ улуснинг жоҳили худкомаси,
Ўрганурга жидду жаҳд эткан жаҳон алломаси.

*

Гадозода-йи хирадманд акобир ҳамрози, ганийзода-йи
лаванд арзол⁵⁹ дамсози⁶⁰. Ул илму дониш юзидин салоти
тинни қилиб ҳожатманд, бу жаҳлу инод фартидин⁶²
халойиқ қошида нописанд.

*

Ҳар кишиким, бир қавмнинг сулуки оҳангин тузар⁶³,
тадриж била ҳамул қавмнинг рангин тутар, ҳар кимга-
ким пайравлиқ этар, ул мутобаат⁶⁴ хосиятидин ул еткан
ерга етар.

*

Оқил чу кўрса элда хато, ижтиноб этиб⁶⁵,
Андин савоб йўл сари мойил қилур ўзин,
Қўймас анинг хатосига эл айлаб эътироз,
Айтурга юзи ўтрусида саҳвининг сўзин.

*

Илмни ким воситайи жоҳ этар,
Ўзинию халқни гумроҳ этар.

*

Олим агар жоҳ учун ўлса залил,
Илми анинг жаҳлига бўлгай далил.

*

Нодон пандида ғалат муқаррардур, душман насихатида
фиреб мутасаввардур.

*

Нодоннинг муваҳхаш ҳарзаға бўғиз қирмоғи эшакнинг
жиҳатсиз қичқирмоғи.

*

Моллиғ нодоннинг демағи, олтулук чибиннинг емағи
маълум.

*

Олим агар қатъий амал⁶⁶ айласа,
Илмиға шойиста амал айласа,
Ани шараф гавҳарининг кони бил,
Гавҳару кон, ҳар не десанг они бил!..
Кимки, бу иқбол анга бўлғай насиб,
Солмаса дунё сари кўз, не ажиб,
Эғнида гар хирқаси юз чок эрур,
Гулга тўни йиртуғи не бок эрур,
Кунгаки, урёнлик эрур зийнати,
Тийра бўлур, бўлса булут хилъати.

*

Олимки, жоҳилни муқобалаға келтуруб илзом қилмоғи
ҳавас бўлғай, анинг ўзига ушбу яҳонат-ўқ⁶⁷ бас бўлғай.

*

Олим керакки, ўз илмининг появу миқдорин асрағай,
гавҳарни имтиҳон учун тошқа урмағай.

*

Ҳораға ҳар кишиким, дурри саминни урғай, хирад
англарки, қаю бири бирини синдурғай.

*

Телба қулоғига панд — қуюн оёғига банд.

*

Аблаҳ⁶⁸ ани билки, оламдин бақо қилғай тамаъ,
Аҳмақ улким, олам аҳлидин вафо қилғай тамаъ.

*

Мушфиқ носих сўзин эшитмаганнинг сазоси таассуф
емагу ўзига носазо демак⁶⁹.

*

Хирадманд пандини кўрган ачиг
Сўнгида пушаймонлиғи не осиг'?!
*

*

Басо ожизки, хасм остиға ётмиш,
Оғиз суйин анинг юзига отмиш.
*

*

Ҳақ йўлинда ким сенга бир ҳарф ўқитди ранж ила,
Айламак бўлмас ҳаққин адо юз ганж ила.
*

*

✓ Ки ҳар ишники, қилди одамийзод,
Тафаккур бирла билди одамийзод.

*

Сафиҳ¹¹ золим ила бўлма хон уза ҳамдаст!
Муносиб ўлмади ит чунки хамтабақликқа.
Ўзунгга аблаҳу нодонни айлама ҳамроз
Ки, яхши эрмас эшак дағи ҳамсабақликқа.

*

Умрин аблаҳ кечуруб гафлат ила,
Нукта ўрнигаки тортар харрос.

Бир эшакдурки, тагофул юзидин,
Қилгай изҳор паёнай аррос.

*

Башар хайли анга мажбул эрурлар
Ки, бўлгай ҳар бир ўз оллинда маҳбуб.

*

Ажаб йўқ, неча қилса номулойим,
Кишига келса ўз маҳбубидин хўб.

*

Хунар аҳли ани дегилки бўлгай,
Ўзини қилса ўз оллида маъюб.

Чу ўз айбига воқиф бўлди, айбин
Нечук қилгай хунар ўрнига маҳсуб.

*

Биравким хирадманднинг нуктасин
Қулоғига олмас, не нуқсон мунга.

Жавоҳирни термак анга саъб эса,
Эрур сочмағлиғ худ осон мунга.

*

Агар нодон маҳалсиз ҳарзаким айтур, вале эштур
Қулоққа ёқмаса, манъига танбиҳ айламак бўлмас.
Эшак савти каломуллоҳда келди аякару-л-асвот,

Анинг савтига тақрибу таҳоший истамак бўлмас.

Айлар ишингга чу бўлур дастрас,
Вақтидин ўткарма ани бир нафас⁷¹.

*

Гарчи таваккулсиз эрур азм сушт,
Машварасиз қилма таваккул дуруст.

*

Андоқ қариким, йўқ анда ойин-и хирад,
Ул ёш ортуққи, топди талқин-и хирад.

Вале ҳар киши бўлса аҳл-и уқул
Тааммулсиз иш ақли этмас қабул⁷².

*

Бу дамни ориф эсанг яхши тутқи, жоҳил иши,
Етишолмагангаю ўтганга қийлу қол ўлғай⁷³

*

Жаҳон илмики, букун менга ёд эрур,
Анга борча жаҳл аҳли устод эрур⁷⁴.

*

Жаҳон аҳлига чун шиор ўлди жаҳл,
Эрур барчанинг аксини тутган аҳл.

*

Бўлмас адабсиз кишилар аржуманд,
Паст этар ул хайлни чарх-и баланд.

*

Тарк-и адабдин бири кулгу дурур,
Кулгу адаб таркига белгу дурур.

*

Қилди булут ашки била дур нисор,
Бўлди чоқин кулгусидин хоксор.

*

Ҳикмат аҳли оллида совуқ сифат йўқ кимсада,
Субҳ-и козибдек маҳалсиз айлаган кулгу киби.

Лек мундин кўп совуқдур ашк тўкмак зўр ила,
Дай елида қатра-қатра муз томузган су киби.

*

Муҳаббатқа зебу пироя адабдин этар ва маваддатқа
равнақу бақо адаб таркидин кетар.

*

Тавозуъу адаб аҳлига таъзиму ҳурмат этар, ул донани
экан бу маҳсулни жамъ этар.

*

Икки жонибдин агар хулқ карим бўлғай, адабу тавозуъ
муқобаласида иззату таъзим бўлғай.

★

Тавозуъ халқни киши муҳаббатиға шифта қилур, ва
фоили⁸⁰ маваддатиға⁸¹ фирефта қилур.

★

Тавозуъ саҳо қилмай элни шод қилур ва ато кўргузмай
кишини ғамдин озод қилур.

★

Тавозуънинг такрори ҳаёсиз муддаини⁸² уят сарҳадди-
ға бошқарур ва теъдоди⁸³ инсофсиз адувни ёмонлигдин
ўткарур.

★

Чунки тавозуъға ҳам бўлди ҳилол,
Бўлди фузунроқ анга ҳар кун камол.

★

Чарх тавозуъ уза то ҳамдурур,
Тобий-и амри бари оламдурур.

★

Виқор гавҳарию ҳилм маъдани бўлакўр
Десангки, қилгай итоат сенга гадо ила шоҳ.

Бу шева тоғда зоҳирдурурки, даврондин,
Қачонки тафриқа⁸⁴ етти, улусқа бўлди паноҳ.

*

Кимки, улуғроқ, анга хидмат керак,
Улки, кичикрак, анга шафқат керак.
Кимники, қилсанг мутавассит⁸⁵ хаёл,
Асра анинг ҳурматида эътидол!

*

Гарчики шаҳ базми эрур дилрабо,
Вожиб эрур андин айламак ибо⁸⁶.
Марҳами зимнида эрур решлар.
Нўш ичинда тикилур нешлар.

*

Айш, Навоий, неча дилкашдурур,
Лек адаб бирла ҳаё хушдурур.

*

Емон қилиқлиғ бадхўю бот аччиғлиғ туршрўй бир балоға
гирифтору бир ибтилоға мубталоким, ҳар ён борса, андин
кутулмасу ҳар сари қочса, андин халос бўлмас.

*

Кичик ёшларга улуғлар ҳаракоти анга далилдурким,
не ақли бўлгаю не уёти.

*

Кулагач юзлуг хушахлоқ нифоқ кудуратидин бўлғай
йироқ.

*

Эрнинг қилиғи сутнинг илиғи.

*

Ҳилм инсон вужудининг фавоқиҳлиғ боғидур ва ода-
мийлиқ тоғининг жавоҳирлиғ тоғидур.

*

Ҳилмни ҳаводис дарёсида кишилиқ кемасининг лангари
деса бўлур ва инсонийят мезони тошиға нисбат қилса
бўлур.

*

Ҳилму ҳаё аҳли ҳар ерда аржуманддур, улуғлар назари-
да аржумандроқ.

*

Хирадманд мухолафатдин қочар
ва мувофақатқа мулоймаат эшигини очар.

*

Фосиқ бари миллатда нодондуру покравлар орасида
нодонроқ, фисқ бари тарийқда ёмондуру порсолиқ
либосида ёмонроқ.

*

Ҳаёву адаб бирла тузгил маош,
Яна айла таъзиму ҳурматни фош!
Не эл ёри бўлсанг, алар ранги бўл,
Нечук бор эсанг, тутқил ул сари йўл!

*

Тавозуъ яхши, аммо яхшироқдур,
Агар даъб этса⁸⁷ ани аҳли давлат,

Эрур ҳам афв хўбу хўброқ ул
Ки, зоҳир бўлғай эл топқанда қудрат.

Ҳаким нисон-и комил дештур ани
Ки, бўлғай зотида бу неча хислат.

*

Уч кишидин уч ёмон кўрунур,
Санга арз айлай аҳл-и дунёдин:

Шоҳдин тундлуғ, ғанийдин бухл⁸⁸,
Молға майлу ҳирс донодин.

*

Қарилар хотири нозукдур, эй тифл⁸⁹,
Шикастидин қилиб ваҳм, ўлма гўстох⁹⁰.

Унуттунгмуки, атфол⁹¹ ўйнағанда
Синар оз майл кўргандин қуруқ шох.

*

Эрур аҳли ҳунар қошида ҳунар,
Айб ёпмоқ дағи ҳунар топмоқ.

Ҳунарин элнинг ошкор этмак,
Йўқ эса бари айбини ёпмоқ⁹².

*

Биравким жабҳасида чин эрур, тута олмас
Мурод шоҳидининг соидини коми била.

Агарчи фанида соҳибкамол эрур сайёд,
Қачон балиғ тута олғай су мавжи доми била.

*

Фалонға ажаб ҳол эрурким, халойик
Не қилса алар бирладур можароси.

Сола олмас эл ошиға бир нуҳуд, гар
Тузилмас анинг бирла ул эл ароси.

Қозон йўқки, ул анда кафлез эмастур
Ки, бўлсун юзига қозонлар қароси.

*

Юқори ўлтурурни ким тиласа,
Кишилиқдин ани йироқ билгил.

Ўлтурур сафда юқориликдин,
Ўлтурур сафда яхшироқ билгил!

*

Хўбким, йўқтур шамойил бирла ширин сўз анга,
Сайди бўлмас эл, нечаким бўлса зебо суврати.

Хилъатин зарбафт дебодин гар этсун, бил яқин
Ким, номудор ичрадур зарбафт дебо суврати.

*

Киши йигитлар ила ишқбозлиқ қилса,
Йигитлигида эрур хўбу мунда эрмас шак.

Қариға тавбаъу тақво керак вагар бу ҳарф
Ўзини йиғмаса, хуштур сақолиға кулмак.

Ки, пўя қилса назар солғали йигитларга,
Валек жисми асо истаса, кўзи айнак.

*

Бўлма малул ўлса кенгашда талаш,
Асру узун дағи керакмас кенгаш⁹³.

*

Бир деганни икки демак хуш эмас,
Сўз чу такрор топди дилкаш эмас.

*

Гарчи қуёшдин парвариш олам юзига ом эрур,
Саҳрода қамғоғу тикан, бўстонда сарву гул битур⁹⁴.

*

Бермас татвил чу суҳандон сўзга,
Қил мухтасар улча бўлғай имкон сўзга⁹⁵.

*

Барқни кулгу йиқибон тоғ аро,
Балки қилиб ер қуйи туфроғ аро.

*

Гар иш ғайри мавқиғда мавжуд эрур,
Кини ҳар неким қилди, мардуд эрур⁹⁶.

*

**Ел агарчи кўкка етсун, сабукбордуру бемикдор,
Тоғ агарчи туфроққа ботсун, соҳиб виқору ҳилмшиор.**

*

**Инсон ани билки ком эрур анга салоҳ,
Тил ҳифзида бил зумра-йи инсонга салоҳ⁹⁷.**

*

**Киши бўлса ҳам филмасал тавъамон,
Бўла олур ул яхшию бул ёмон.**

*

Мулойим такаллум ваҳшийларни улфат сари бошқарур.

*

**Кулгуки, ўз хадидин ўлди йироқ,
Ингламоқ андин кўп эрур яхшироқ.**

*

**Эшик ит еридур гар олсун бўри,
Мушукка мақом ўлди уйнинг тўри.
Гар ул дашт сайдини айлар фиғор,
Ва лекин бу уй сайдин айлар шикор.**

*

**Хонақоҳ аҳли йўлиқса мастликдин тониман,
Шукрким бўлдум аларга ашноликдин жудо.**

*

Тавозуъ яхши аммо яхшироқдур,
Агар дабъ этса они аҳли давлат.

*

Таҳайюл аро барча бир навъ эмас,
Ҳадисин ики кимса бир навъ демас.

*

Неча зарурат аро қолган чоғи
Чин демас эрсанг, дема ёлғон доғи⁹⁸.

*

Табиатка ҳар неки одат бўлур,
Чу эскирди одат табиат бўлур.

*

Неким қилди жоҳилки, эрди ёмон,
Тутиб аксини топдим андин омон.

*

Кимки, тиласанг билай, мақолин англа,
Аслин десанг англайин, фиолин англа.
Кирдикориға боқиб асл ҳолин англа,
Аслиға далил анинг ҳисолин англа.

*

Хўб эл била суҳбат тутубон хўб ўлғил,
Яхшини талаб қилғилу матлуб ўлғил.

*

Зевар кишига не тожу афсар бил,
Ул зевар адаб бирла ҳаё дархар бил.
Ҳар кимки адабсиздур ишин абтар бил,
Алқисса эранларга адаб зевар бил.

*

Буки тавозуъдурур оти анинг,
Ёки адаб келди сифоти анинг.

Гарчи хирад васфидин ўзга демас,
Борча улус шаънида бирдек эмас.

Ҳар кишининг таврига лойиқ керак,
Суврати ҳолига мувофиқ керак.

*

Шаҳ хизматиға бировки бўлғай мойил,
Кўру кару лангу шалу керактур ҳосил,
Асрорининг ифшосида гунг айласа тил,
Бу мушқил эрур барчасидин, бу мушқил.

ТУҒРИЛИҚ САОДАТИЮ ЭГРИЛИК КАСОФАТИ

Ҳар кишиким, тузлук⁹⁹ эрур пешаси¹⁰⁰,
Кажрав эса чарх, не андешаси.

*

Уққи, туз ўлди таярони¹⁰¹ анинг,
Бўлса ер эгри не зиёни анинг.

*

Иўл неча туз, йўлчиға мақсад қарийб¹⁰²,
Хамлигидин тушса йирок, йўқ ажиб.

*

Шамъ бўйи туз келиб айвон аро,
Шоҳид-и¹⁰³ базм ўлди шабистон аро.

*

Бийик мақомиға улким тилар сабот, керак
Ки, эгриликни қўюб, тузлук айласа қонун.

Туз ўлса, соясида эл тиниб манор киби
Сипехр¹⁰⁴ уйида турар қарилар нечукки сутун.

Гар эGRIDур ёғибон ўку боғланиб бўйни,
Булур қабақ йиғочидек¹⁰⁵ беш-ўнча кунда нигун.

*

Тузлукка мойил ўлки, ишинг борғай илгари,
Юз мушқил ўлса, йўқса минг оллингда ҳар замон.
Юз сафҳа бир қалам бирла котиб қилур рақам,
Минг қўйни бир асо била ҳар ён сураб шўбон¹⁰⁶.

*

Бўлди чу мистар хатиға туз рақам,
Бошини олмас рақамидин қалам.
Бир хати гар эгри тушар бир нуқат,
Нусхада ҳар сафҳададур эгри хат.

*

Ростдур улким, налари тўғридур,
Ким илиги эғридур, ул ўғридур.

*

Бирни икки кўрмак эрур санъати.

*

Юқар ёмонлиғ ангаким, кирар ёмон эл аро,
Кўмур аро илиг урган қилур илигини қаро.

*

Ёмонни агар яхши қилсанг гумон,
Эрур яхшини ҳам дегандек ёмон.

*

Ёмонларга лутфу карам, яхшиларга мужиб-и зарару
алам.

*

Ҳар кишиким, истаса тузлукка ғавр,
Англадег¹⁰⁸ аниким, эрур икки тавр:
Бир буки, туз бўлса кишининг сўзи,
Йўк сўзиким, ҳам сўзию ҳам ўзи.
Бир буки, ёлғонға таассуф била
Тўғри дегай сўзни такаллуф била.
Яхшидур аввалғиси худ бегумон,
Лек иккинчиси ҳам эрмас ёмон.

*

Эгрию туз васфи муҳаққак¹⁰⁹ эрур,
Ботил эрур эгрию туз ҳақ эрур.
Шамъки тузлук била масрур ўлур,
Гарчи куяр, боштин оёк нур ўлур.

*

Хиромон суда сойир бўлмоқу учмоқ ҳаво узра,
Ажаб эрмас қачонким, роствалиқ қилса озода.

Шиъор айлаб бу ишни кема тийри, кўрки, су узра
Хиром айлаб ҳавога бодбондин солди сажжода.

*

Бўлса керак фикр ила шоҳ-и замон,
Яхшига яхшию, ёмонга ёмон.

*

Агар тузлук ўлса кишининг иши,
Не васф айлай олғай ишини киши.

Агар кимсадин зоҳир ўлса ёмон,
Кўрар неки зоҳир этди, ҳамон¹¹⁰.

*

Кимки ўзи айлади ёлғон сўзин,
Кизб дер эл, чин деса, қолган сўзин.

*

Ешурун қолмас ўғурлуқ уй ароким бўлса ёш.

*

Ким қуёш нурина ниҳон қилди,
Бадри мис табақ гумон қилди¹¹¹.

*

Ким юрмак ип уза ком айлади,
Адл чу туз бўлди, хиром айлади.

*

Кимсага ёлгончи дебон қолса от,
Бу от ила гар десалар ўзу ёт,
Сидқ хитоби яна ёнмас анга,
Чин деса ҳам халқ инонмас анга.

*

Коминг учун туз бўлу, адл айла иш,
Уқда агар адл йўқ, итмиш равиш.

*

Носиқ-и содиқки, эрур бегараз,
Вил анга оламда топилмас эваз¹¹².

*

Ким эгри эса тузлук эмас пояси ҳам,
Бори ўзидек эгри суду сармоysi ҳам.

*

Хотир-и жамъ истасанг аввал хавотир дафъин эт,
Кимда хавотир бўлмаса осуда хотир бўлғуси.

*

Неча бўлса ёлгончи эл аржуманд,
Сўзи анжуман ичрадир нописанд.

*

Олам элига ҳаёт эрур тузлукдин,
Етмак гаразига бот эрур тузлукдин.

*

Сарвким, ул тўғри чекиб қоматин,
Кўрмайин осиб замон офатин¹¹³.

Шоҳки иш адл ила бунёд этар,
Адли бузуқ мулкни обод этар.

*

То режа чекмас ерига богбон,
Боғ ҳамон зебда, жангал ҳамон.

*

Тузлук эрмас шифосию вояси ҳам
Ким, эгри кишининг эгридур сояси ҳам.

*

Қасд ила ёлгон демади ростгўй,
Чин демади саъй ила каззобхўй¹¹⁴.

*

Адл айлаки, ул халқ ҳаёти бўлмиш,
Хуш ул кишиким — адл сифоти бўлмиш;

Ҳам мулк била адл жиҳоти бўлмиш,
Ҳам адл била мулк саботи бўлмиш.

*

Ҳар кимгаки эгриликка овозадур,
Туз жода ичра йўлидин озадур.

*

Ҳар кишиким ростни беҳост дер,
Айтса ёлгон дағи эл рост дер.

*

Ҳар киши ким ёлгонни деса лек кам
Бўлгай эди кош, бу давронда ҳам.

*

Най туз учун истар ани аҳл-и ҳол,
Чун туз эмас, эгри кўрар гўшмол.
Найза бўлуб тузлугидин сарбаланд,
Чирмаш учун бандға қолиб каманд.

*

Ҳар кишиким сўзи ёлгон эса,
Айлама бовар нечаким, чин деса.

*

Тузлукта тараб беҳаду андоза дурур,
Ким ростдурур, юзи анинг тоза дурур.

*

Норостқа кўп уёт эрур тузлукдин,
Лек эр кишига нажот эрур тузлукдин¹¹⁵.

ПОКЛИК РОҲАТИЮ НОПОКЛИК ЗАҲМАТИ

Одабийнинг яхшироғи улдурким, порсову пок бўлгай ва
ҳақ сўзни айтурда бевахму бок бўлгай.

*

Ўзи поку кўзи покни инсон деса бўлур.

*

Фиск шумлиғидин ўзунгни яхшилардин хуратмаву
ёмонлар орасида қотма!

*

Фосикдин ҳаё тилама, золимдин вафо тилама!

*

Бир неча журъани¹¹⁶ баданга дохил қилиб, бир неча
катрани¹¹⁷ андин хориж этма! Ул журъа кудуратидин
сафодин айрилиб, ул қатра хуружидин бало дарёсига
ботмаким, ул журъа сайлоби балодур, дину имоннинг
уйин йиқар, ул қатра гирдоби ранжу анодурким, анинг
била ҳаётинг нақди чиқар.

*

Бебок ҳамдамликқа ярамас, нопок махрамликқа ярамас.

★

Ариғсиз¹¹⁸ иш сафо бўлмас, ит ғанжиси¹¹⁹ асо бўлмас.

★

Яхши хотунлар сафок-и зуҳдидан
Олам ичра гар ёруғлуқ бўлса фош

Иўқ ажаб, чунким араб алфозида
Истилоҳ ичра муаннасдур қуёш.

★

Уйда равнақдурур, агар кишига,
Яхши ҳамхона бўлса ҳамзону.
Зеб ила турфа ҳаргиз ўлмас уй,
Бўлмаса анда турфа кадбону.

Юз туман нопок эрдин яхшироқ,
Пок хотунлар оёғининг изи.

★

★

Покдоман зуафодин неки зоянда бўлур,
Рухпаркардурур жонбахш, зиқе хилқат-и пок.

★

Пок раҳравлар била ҳар кимки бўлди мухталит,
Шак эмастурким, натижа топмас илло поклик.

Ҳар неча бўлса ариғсиз, чун ариғлик су аро
Хилт бўлди, мумкин эрмас қолмоқ ул нопоклик.

★

Дамингдин йироқ тутмагил ҳушни
Ки, юзланмагай ҳар дам офат сенга¹²⁰.

Ишнинг поёниги зиштдурун бўлғай,
Улдурки, ёмон иш била макрун бўлғай¹²¹.

★

Қон кеча баил гуҳар-и пок этар,
Олгучи кўпрак юрагин чок этар.

★

Қўнгул алил эса, фориг эмас хавотирдин,
Жароҳат узра йиғилмоқдурур чибинга ҳавас¹²².

★

Қим хўйи ёмон бўлса машаққатдур анга,
Қим хўйи анинг яхши, ганиматдур анга.

★

Одам ўлган зеб-и зоҳирдин демас,
Қимки андин фахр этар, одам эмас¹²³.

★

Пок гавҳарки, пок бўлди шиор.
Шоҳлар боши устида ери бор.

★

Халойиққа кўрма қилиб бенаво,
Ўзинга раво кўрмагани раво.

*

Ғафлат аро хуш кўрубон хуш дема,
Вокиф ўлуб сўнгра пушаймон ема¹²⁴.

*

Агар бор эса поклик нийяти,
Анга ёр ўлур поклар ҳиммати.
Керак оғзи поку сўзи дағи пок,
Яна кўнгли поку кўзи дағи пок.

ТИЛ БАЛОҒАТИЮ НУТҚ КАИФИЙАТИ

Одамий тил била сойир ҳайвондин мумтоз бўлур ва ҳам анинг била сойир инсонга сарафроз бўлур¹²⁵.

*

Тил мунча шараф била нутқнинг олатидур ва ҳам нутқдурки, агар нописанд зоҳир бўлса, тилнинг офатидур.

*

Тилки, фасиху дилпазир бўлгай, хўброқ бўлгай, агар кўнгул била бир бўлгай.

*

Кўнгул махзанининг қуфли¹²⁶ тил ва ул махзанининг калидин сўз бил!

*

Хушгўйким, сўзни рифқу мувосо била айтқай, кўнгулга юз гам келадурган бўлса, анинг сўзидин қайтқай.

*

Сўздадур ҳар яхшилиққи, имкони бор, мундин деп-
турларким, нафаснинг жони бор.

*

Саодатбахш руҳ зулолиға манбаъ ҳам тил, шақоват
наҳс кавкабига матлаъ ҳам тил.

*

Тилга иқтидорлиғ ҳақим-и хирадманд, сўзга ихтиёрсиз
лаим-и нажанд¹²⁷.

*

Тилингни ихтиёрингда асрағил, сўзунгни эҳтиёт била
дегил!

*

Маҳаллида айтур сўзни асрама, айтмас сўз теграсига
йўлама!

*

Сўз борким, эшиткучи таниға жон киюрур ва сўз бор-
ким, айтқучи бошин елга берур.

*

Тилинг била кўнглунгни бир тут, кўнглию тили бир киши
айтқан сўзга бут¹²⁸!

*

Сўзни кўнглунгда пишқармагунча тилга келтурма, ҳар
неким, кўглунгда бўлса, тилга сурма!

*

Агарчи тилни асрамоқ кўнгулга меҳнатдур, аммо сўзни
сайпамоқ¹²⁹ бошқа офатдур.

*

Айтур сўзни айт, айтмас сўздин қайт!

*

Оқял чиндин ўзга демас, аммо барча чинни ҳам демак
оқил иши эмас.

*

Хирадманд чин сўздин ўзга демас,
Вале бари чин ҳам дегулуг эмас.

*

Киши чинда сўз деса, зебодурур,
Неча мухтасар бўлса, авлодурур.

*

Золиму бедард суҳбатида нукта сурма, наммому¹³⁰
номард мулояматида дам урма!

*

Доно илигдин борғандин сўз айтмас, ўткан йигитлик
орзу била қайтмас.

*

Уткан рӯзгор¹³¹ адамдур, келмагандин сўз айтқан аҳл-и
надамдур¹³² ва ҳол¹³³ муғтанамдур¹³⁴.

*

Мозию мустақбал¹³⁵ аҳволин такаллум айла кам!
Невчунким, дам будамдур, дам бу дамдур, дам бу дам.

*

Фано аҳлиға кўп айтмоқ мардуддур ва кўп эшитмак
матлубу маҳмуд¹³⁶.

*

Эшитмак элни тўла қилуру айтмоқ холий, эшиткучию
айткучининг будур ҳоли.

*

Кўп деган кўп янгилур.

*

Қалб амрозининг¹³⁷ моддаси кўп демакдур.

*

Кўп демак сўзга мағрурлуқ.

*

Ҳарзагўйким¹³⁸, кўп такаллум сургай, итдекдурким,
кеча тонг отқунча хургай.

*

Макрухеки¹³⁹, ҳарзаси тавилу¹⁴⁰ овози қарихдур¹⁴¹,
ўзи ул савти била қурбақаға шабиҳдур¹⁴².

*

Чин сўз мўътабар, яхши мухтасар.

*

Кўп дегучи мумилл¹⁴³, муқаррар дегучи лояъқил¹⁴⁴.

*

Сўзи ҳисобсиз — ўзи ҳисобсиз.

*

Оз демак ҳикматқа боис ва оз емак сиҳҳатқа боис.

*

Оғзиға келгани демак нодон иши
ва оллиға келгани емак ҳайвон иши.

*

Кўп демак бирла бўлмағил нодон,
Кўп емак бирла бўлмағил ҳайвон!

*

Сиҳҳат тиласанг кўп ема,
Иззат тиласанг кўп дема!

*

Навойи, тилинг асрагил зинҳор,
Десангки, емай даҳр ишидин фусус¹⁴⁵.

Назар қилки, ўқ оғзи тилсиз учун,
Қилур тожварлар била дастбўс¹⁴⁶,

Неча тожвардур, кесарлар бошин,
Чу ҳангомсиз¹⁴⁷ нағма тортар хурус.

*

Ҳусну жамолсиз киши ширинкалом эса,
Сайд айлар элни, нукта фасоҳат била деса.

*

Тилга ихтиёрсиз — элга эътиборсиз.

*

Емон тиллиг, андоқким эл кўнглига жароҳат еткурур,
ўз бошига ҳам офат еткурур.

*

Тилдин узубат¹⁴⁸ дилписанддуру лаййинат¹⁴⁹ судманд.

*

★

Хуш сўзга ким ўлга масту беҳуш,
Шарбар аро захрни қилур нўш.

★

Чун ғараз сўздин эрур маъно анга
Ноқил ўлса хоқ хотун, хоқ эр.
Сўзчи ҳолин боқма, боқ сўз ҳолини,
Кўрма ким дер ани, кўргилким, не дер!

★

Ул кўнгулгаким, қаттиғ сўздан решдек бўлгай, аччиғ
тил захролуд нишдек бўлгай.

★

Кўнгулда тил синони¹⁵¹ жароҳати бутмас, анга ҳеч
зима марҳам ерин тутмас.

★

Муханнас¹⁵² не ҳашаки, демагай.
Макиён¹⁵³ не нажосатки, ёмагай.

★

Ўлким, димоғида хабт¹⁵⁴, сўзида йўқ рабт¹⁵⁵.

★

Димоғи сахиқ — гуфтори фасиқ.

*

Сўзида паришонлиқ — ўзида пушаймонлиқ.

*

Оғзинга кирган такаллум риштасин чекма узун
Ким, бу иштин сарнигунилуқ¹⁵⁶ юзланиб нуқсон келур.

Кўрки, чун оғзига кирган риштасига берди тул¹⁵⁷.
Анкабут¹⁵⁸ ул риштадин ҳар дам нигунсор¹⁵⁹ осилур.

*

Кўнгулга футур ўлмаин роз очилмас,
Садаф гар бутун бўлса, гавҳар сочилмас.

Розни асра, чунки фош эттинг,
Яна пинҳон бўлури қилма ҳавас!
Кўнгулунг ичра нафас кибидур роз,
Қайтмас кимсадин чу чиқди нафас.

*

Ҳар кимки, кўнгул махзанида яшура олмай,
Сочқай тилига келтурубон махзан-и розини.
Топшурғай эшиткангаки, фош айламагайсен
Ҳам нукта-йи таҳқиқину ҳам сирр-и мажозин,
Чун ганж эяси накдин ҳар ён ўзи сочқай,
Бемузд, ажаб йўқтур, агар сайпаса хозин.

Ҳар кимки, сўзи ёлгон, ёлғони зоҳир бўлгач уялган,
ёлгон афсоналарда уйқу келтургуси, ёлгончи уйқуда
такаллум сургучи.

*

Елгон айтқучи гафлатдадур.

*

Сўзнинг аснофи¹⁶⁰ бағоят чўқдур.
ёлгондин ёмонроқ синфи йўқдур.

*

Бировким, ёлгон сўзни бировга боғлағай, ўз қора бўлган юзин ёғлағай.

*

Кабира гуноҳдур оз сўз ҳамки, ўтрукдур,
заҳр муҳликдур, агарчи миқдори ўксукдур.

*

Сўзки, фасоҳат зеваридин музайян эмасдур, анга чинлик зевари басдур.

*

Елгончи ҳар неча сўзида фасихроқ, сўзи кабихроқ.

*

Чин сўз нечаки бетакаллуф, қойилға иборат содалиғидин йўк таассуф.

*

Мувашшаҳ хабарни чиндур деб дўстқа еткурма ва бировнинг айби воқиъ бўлса, юзига урма!

*

Елгон ўлса мулойиматомиз, ваҳшатангиз чиндин англа азиз.

*

Ҳар кимки, сўзи чин бўлмағай, ростлар кўнглига ул
сўз қабулойин бўлмағай.

*

Саҳв ила¹⁶¹ ёлгон демак эрмас ҳисоб,
Билгач ани чунки қилур ижтиноб¹⁶².

*

Нечаки жаҳд айласа козиб¹⁶³ киши,
Бир-ики даст¹⁶⁴ илғари борғай иши.

*

Элга неча махфий эса бу сифат,
Зоҳир этар ёлгон ўзин оқибат.

*

Кимки, ўзи айлади ёлгон сўзин,
Кизб¹⁶⁵ дер эл, чин деса қолган сўзин.

*

Кимки, чини эл аро ёлгондурур,
Ёлғони чинликқа не имкон дурур.

*

Неча зарурат аро қолган чоғи,
Чин демас эрсанг, дема ёлгон дағи.

*

**Чин сўзни ёлгонга чулгама, чин айта олур тилни ёлгонга
булгама.**

*

Ёлгончи киши эмас, ёлгон айтмоқ эранлар¹⁶⁶ иши эмас.

*

**Ёлгон сўз дегучини безътибор қилур нечукким ул
гавҳарни хазафдек¹⁶⁷ хор қилур.**

*

**Улки, чин сўзни ёлгонга қотар, дурр-и саминни нажосат-
қа отар.**

*

**Сўз гуҳариға эрур анча шараф
Ким, бўла олмас анга гавҳар садаф.**

*

**Гар худ эрур ханжар-и пўлод тил,
Суфтидаги инжулари сўзни бил!**

*

**Сўздин ўлугнинг танида руҳ-и пок,
Руҳ дағи тан аро сўздин ҳалок.**

*

**Назмда ҳам асл анга маънидурур,
Бўлсун анинг суврати ҳар не дурур.**

*

Назмки, маъно анга марғуб эмас,
Аҳл-и маоний қошида хўб эмас.

*

Жисм бўстониға шажар сўздур,
Руҳ ашжорига самар сўздур.

*

Гулшане келди жисм-и инсоний,
Нутқ анинг булбул-и хушалҳони.

*

Бўлмаса сўз ажаб бало бўлғай,
Булбул-и нутқ бенаво бўлғай.

*

Сўзки, жон гулшанида келди насим,
Бал кўнгул баҳри ичра дурр-и ятим.

*

Улки, сўз нақдига мубассирдур,
Васфи ичра тили муқассирдур.

*

Қулоқда асра гаронмоя сўзнию фикр эт
Ки, дурсиз ўлса не бўлғусидур садаф холи.

Сўзунгни дағи кўнгул ичра асрағилким, хайф
Ким, эйла дуржни гуҳардин эткасен холий.

Бу дуржу икки садафни тўла дур этганга,
Зиҳе улув-и, гуҳар, балки гавҳар-и олий.

Елгон демакда тажриба аввалги субҳ бас,
Елгон нафас чу ўлди, қорарди ҳамул нафас.

*

Ганж бериб бўлмас экан тутса кўз
Улча қилур вақтида бир яхши сўз¹⁶⁸.

*

Гавҳару дурни қулоқ озори бил,
Сўзни қулоқнинг дур-и шахвори бил.

*

Кимсага ҳар шевада қаллоблик,
Андин эрур яхшики каззоблик.

*

Маъдан-и инсон гуҳари сўздурур,
Гулшан-и одам самари сўздурур.

*

Керак, бўлса сўз эйлаким дурр-и пок,
Садафдек ҳақир ўлса қойил не бок¹⁶⁹.

*

Кимники билай десанг мақолин англа,
Аслин десанг англайин фиолин англа.

*

Фаҳм айла ҳолини сўз демагидин
Ким, берди хабар хадиси кўнглидагидин.

*

Тақаллум била кимса инсон эрур,
Сўзи йўқ баҳойимға не сон эрур.

*

Не сирфа деган киши тили қотилидур,
Алқиссаки, кимсанинг балоси тилидур.

*

Паёпай чучук сўз чу пайғом ўлур,
Анингдек хашан жонвор ром ўлур¹⁷⁰

*

Сўздурки, нишон берур ўлукка жондин,
Сўздурки, берур жонға хабар жонондин,
Инсонни сўз айлади жудо ҳайвондин,
Билким, гуҳаре шарифроқ йўқ андин.

*

Ҳар кимки ачиқ бўлди сўзи анфоси.
Бор суҳбатидин халқнинг истиғноси.

*

Сенга бор эса сўз билурдин мазок,
Узум сари боқма, сўзум сари боқ.

*

Тил илдамидин бўлур ғаромат ҳосил,
Юз навъ маломату надомат ҳосил.

Сўздин кишига ғаму бало ҳосилидур,
Ҳар нукта тили деса бало дохилидур.

Нукта дурин бил қулоқ оройиши,
Кенг этук ўлди оёқ осойиши.

*

Ҳар кимки чучук сўз элга изҳор айлар,
Ҳар нечаки агёр дурур ёр айлар,
Сўз қаттиғи эл кўнглига озор айлар,
Юмшоғи кўнгуллари гирифторм айлар.

Ширин сўз ила халққа марғуб ўлғил,
Юмшоқ де ҳадисингнию маҳбуб ўлғил.

*

Ким оз деди нукта айшу ком ўлди анга,
Сўз қондасида интизом ўлди анга.

Ҳаддин ўта ҳар кимки, калом ўлди анга;
Ул навъ каломдин малом ўлди анга.

*

Чун синса кўнгул захми забон оғриғидин,
Кам эрмас анинг оғриғи жон оғриғидин.

Ҳар неки, сенга етар лисон оғриғидин,
Билгилки, қатикдурур синон оғриғидин¹⁷¹.

*

Ҳам сўз ила элга ўлумдин нажот,
Ҳам сўз ила топиб ўлуг тан ҳаёт.

*

Нукта су янглиғ эритур тошни,
Топса ҳақиқат ўтидин чошний.

КАРАМ КАРОМАТИЮ БУХЛ¹⁷² РАЗОЛАТИ

Карам бир жафокашнинг шиддати юкин кўтармакдуру
ани ул суубатдин¹⁷³ ўткармакдур, бировнинг меҳнати
хори ҳамлин¹⁷⁴ қабул қилмоғу ул тикан нўтидин¹⁷⁵
гулдек очилмоқ ва ул қилгани тилга келтирмамағу
оғизга олмамоқ, ул кишига миннат қўймамоғу анинг
юзига кўз солмамоқ.

*

Яхшилик жазоси йўқтур бажуз¹⁷⁶ яхшилик.

*

Эҳсон сифати саодат-и абад бил, фитнаву офат яъжужи
дафъига сад бил.

*

Инсоният боғининг дилписандроқ¹¹¹ шажари ҳам
эҳсондур ва одамийлик гулининг аржумандроқ гавҳари
ҳам эҳсондур.

*

**Жамъи писандида сифоту мустаҳсан ҳолот эҳсонга
тобиъ ва анинг зимнида мундарижу воқиъдур, ул барча
яхшилиқларга жомиъ ва бари яхшилиқлар анга
филҳақиқат рожиъ ¹⁷⁸.**

*

**Ажаб сифат эрур эҳсонки, ҳар шариф сифат
Ки, келса жинси башардин, анга эрур дохил.
Жавоҳир англа сифот, ани жавҳарий қафаси
Ки, бордур анда қаю бирни истасанг ҳосил.**

*

**Иззат аҳлики, мазаллатқа тушти, санъат илги йўқтуру
суол ¹⁷⁹ тили, анга тараҳҳум қилмоқни ғанимат билу
илгингдин келганча эҳсон қил!**

*

**Иигит гадоким, бел ура олуру ўтун ташимоғни билур,
анга нима берган тенгри молин зойиъ қилур.**

*

**Одамий бадандур, ҳиммат анга руҳ,
Ҳиммат аҳлидин оламда юз минг футуҳ.**

*

**Ҳимматсиз киши эр сониде эмас,
руҳсиз бадани киши тириг демас.**

*

Олийҳиммат шаҳбозедур баландпарвоз,
Беҳиммат сичқон сайёди юртчи боз.

*

Соҳибҳиммат муфлислиқ била паст бўлмас,
ҳимматсиз ганж топса, бийикларга ҳамдаст бўлмас.

*

Мазлумга бахшойиш кўргузки, золимдин осойиш
кўргайсен.

*

Зердастларга нафъ еткур, агар тиласангки, забар-
дастлардин зарар кўрмагайсен.

*

Жуду саховат чоғи бухл этмагил,
Шукр замони дағи бухл этмагил.

*

Бухл эрур барча сифатдин хасис¹⁸⁰,
Лек сахо жавҳари асру нафис.

*

Бахилнинг андоқки бугун топқани заҳира бўлғай,
тонгла қабри ҳам бу кунги маоши уйидек тийра бўлғай.

*

Бахилдин амонат ажаб, карамдин хиёнат ажаб.

*

Кишики, илгини устун тилар сахо қилдег,
Қўлида захри ҳалоҳилу гар Хизр суйидур
Ки, бергучи агар ўлсун гадову олғучи шоҳ,
Берур илиг юқорию олур илиг қуйидур.

*

Мурувват барча бермакдур, емак йўқ,
Футувват барча қилмоқдур, демак йўқ.

*

Қатик эл жисмидин анбурлар олмай нақд эмас восил,
Ки тоғни пора-пора қилмайин, лаъл ўлмади ҳосил.

*

Саховат инсоният боғининг борвар¹⁸¹ шажаридур, балки
ул шажарнинг муфид самаридур.

*

Саховатсиз киши ёғинсиз абри баҳор ва ройиҳасиз¹⁸²
мушки тотор.

*

Сахосиз киши бирла гавҳарсиз садафнинг бир ҳукми бор,
дурсиз садаф била ўлуб қуруған кашафга¹⁸³ не эътибор.

*

Топқанини сочти эл узра саҳоб
Ким, ани ҳақ айлади гардунжаноб.
Мўр терар ҳар неки, сочқай киши,
Бўлди тириг гўрга кирмак иши.

*

Базлда¹⁸⁴ ким лутфни қилмас хато,
Зоҳир этар бир йўли икки ато.

*

Кишида барча ахлоқ-и ҳамида
Чу¹⁸⁵ жамъ ўлди, қўярлар отин эҳсон.
Бири андин саходур, бир мурувват¹⁸⁶,
Булар гар йўқтур, инсон эрмас инсон.

*

Яхшидин ёмонлар ҳам ёмонлиқ кўз тутмас,
Яхши ёмонларға ҳам яхшилиқни унутмас.

*

Яхшилиқ қила олмасанг, ёмонлиқ ҳам боре қилма!

*

Яхшилиғни билмасанг, яхшиларға қўшул, яхшилиқ
теграсига эврула олмасанг, яхшилар теграсига эврул!

Қавий¹⁸⁷ душман забунунг бўлса, мурувват қил, караму
афв кўргузгил!

*

**Халиқ¹⁸⁸ ўлган сахийдин элга бўлди икки бахшойиш,
Ҳам эҳсонидин оройиш, ҳам ахлоқидин осойиш.**

*

**Сахий булутдур иши хирман, балки махзан бермак,
бахил мўрдур даъби хўшаву¹⁸⁹ дона термак.**

*

**Ҳиммат аҳлиғадул саховат ихтисоси, бу икки шариф
сифат шоҳ-и вилоят хосси.**

*

**Мубоҳот¹⁹⁰ учун бермак худнамолик ва анинг била
ўзин сахий демак беҳаёлик.**

*

Улки, эл кўрмагунча бермас, лаимдур, сахий эмас.

*

**Маҳаллида берган эски чорпора тўн-саховат
ва бемаҳал берган зарбафт чорқаб¹⁹¹ — шақоват.**

*

**Десангки, таоминг зойиъ бўлмағай, едур,
тиласанг, либосинг эскирмағай, кийдур.
Кимгаки, биззот саховатдурур,
Фақру ғинодин не тафовутдурур¹⁹².**

*

Кулар юз била ато
Сахо устига сахо.

*

Ани сахий англағил, эй ҳушманд
Ким, ани давлат қилибон сарбаланд,
Ҳоли агар яхшидурур, гар табоҳ,
Кимсадин тамаъ этмас молу жоҳ.

*

Ани дағи дема сахийким, киши
То тиламас, бермак эмастур иши.

*

Муфлис бурч¹⁹³ олсаки, базл қилғай,
Соқол ораста қилурким, ҳазл қилғай,¹⁹⁴
Агар бурчига суд¹⁹⁵ ортар,
Ўз бўйнин боглаб зиндонга тортар.

*

Тилаб берганни ҳам саҳодин йироқ бил,
Ибром¹⁹⁶ била бергандин бермаганни яхшироқ бил!

*

Бирта ўтмакни¹⁹⁷ икки бўлуб бир очқа берганни сахий де,
Ўзи емай барини муҳтожқа берганни ахий де!

*

Ҳунарларни топмоқ едурмакдур ва айбларни ёпмоқ
кийдурмакдур.

*

Неча сахо ашрафавсофдур,
Муфрит агар айласанг исрофдур.

*

Ақжи, таъриф этар авсофни,
Бухл била тенг тутар исрофни.

*

Эйки, сахо кўйида авбошсен¹⁹⁸,
Телбаву усрук киби зарпошсен¹⁹⁹.
Нақдни гулдек дағи совурмағил,
Гунча киби дағи гириҳ урмағил!

*

Сиймни сочқучи мингдин бирдур,
Ўзгаларнинг иши келди термак.

Ул жиҳатдин будур одатким,
Олмоқ осондуру мушкил бермак.

*

Исроф сахо эмас ва итлофни²⁰¹ маъно аҳли саховат
демас.

*

Ҳақ молин куйдургани девона дерлар ва ёруқ кунда
шамъи кофурий ёққанни ақлдин бегона дерлар.

*

Кўп олтун кумуш сари қўл сунмагил
Ки, тутсанг кафингни қора ранг этар.

Кўнгулда дағи майлини асрама,
Ки, кўнгулни дағи ҳамул ранг этар.

*

Бахилнинг молин асрардин меҳнати қаттиғ ва ҳасуд-
нинг²⁰¹ феъли уятидин айши аччиғ.

*

Киши молидин неким, баҳра олди, анингдур,
Ҳар неким асради, ўзганингдур.

*

Мол улдурким, эл андин олса баҳр,
Душман андин топса, тенгдур нўшу захр.

*

Бухл ила чун ютти садаф дурр-и соф,
Қилдилар олмағида кўксин шикоф.

*

Ким истаса салтанат саходур анга шарт,
Ҳар ваъдаки айласа, вафодур анга шарт.

*

Ҳиммат аҳлики эрур тузлук аро сарв киби,
Даҳр бўстонида сарсабздурӯ озода,

Улки, су янглиг эрур пастниҳоду кажрав,
Чекиб афгон анга тинмаслиг эрур омода.

*

Сахий улдурки, навъе базл қилгали
Агар худ суфра ичра бўлса нони

Ким, ул чодир қўмочидек етишгай
Гадо уйига кўзлардин ниҳоний.

Фалакдин йўқки, аввал жилва бергай
Қуёшнинг қурсидек оламга они.

*

Ато ҳам турфа ишдур турфароқ бил,
Агар йўқтур анинг ёнида миннат.

Кирмагай жаннат ичра ҳеч бахил,
Гарчи ул бўлса саййид-и Қуравший.

Бормагай дўзах ичра ҳеч сахий,
Филмасал бўлса банда-йи ҳабаший.

*

Бийик ҳимматлиг элга арз-и ҳол эт,
Замири элга нурпош элдин суол эт.
Ки бор абр-и баҳорий гавҳарафшон.
Чоқин ҳам олам аҳлига зарафшон.

*

Тиндурур бою чигайни ҳоким-и равшанзамир,
Ерутур обод ила вайронани меҳр-и мунир.

Авлиё поясиғадурутмак,
Топмаса шукру топса базл этмак.

*

Ҳар кимсаки, бухл иртиқобидур анинг,
Гар бўлса ғаний бухл азобидур анинг.²⁰²

*

Нечукким, эрур адл шаҳларга зеб,
Эрур ҳам гадо, хокраҳларга зеб.

Шаҳеким адолатдур онинг иши,
Тенг эрмас анга шоҳлардин киши.

*

Гадоеки бўлғай бийик ҳиммати,
Анга паст эрур шоҳлиг рифъати.

*

Кишиким ичса ҳиммат базмидин жом,
Топар ул жомдин комин саранжом.

*

Сажда гадо оллида эрмас карам,
Билқи карамдур анга бермак дирам.

*

Кимки эрур махзан-и Қорун анинг,
Мулк-и Жаму тож-и Фаридун анинг.

**Базл дебон ганж эшигин очмаса,
Фойдасиз, дурру гавҳар сочмаса.**

**Фойдасиз, қилмаса зоҳир карам,
Бермаса бир базлига юз минг дирам.**

*

**Очга емак берса, яланғочга тўн,
Юз тилаганларга мингу бирга ўн.**

*

**Бу гулшан ичра йўқдур бақо гулига сабот,
Ажаб саодат эрур қолса яхшилик била от.**

*

**Даврон элининг жисмида ҳам жон бўлғил,
Ҳам жонларига моя-йи дармон бўлғил.**

*

**Биравким, анга ҳиммат ўлди баланд,
Эрур одам аҳли аро аржуманд²⁰³.**

*

**Ани англа муфлиски, йўқ ҳиммати,
Чу йўқ ҳиммати, йўқ анинг ҳурмати.**

*

**Бергали олмоқ ишидин бўл йирок,
Бермак учун олмағанинг яхшироқ.**

*

**Бийиклик келди ҳимматдин нишона
Ки, ҳимматсизни паст этди замона.**

*

**Емас элки, амвол аро бўлса гарқ,
Алар бирла муфлислар ичра не фарқ?!²⁰¹**

*

**Лутфу карам гарчи эрур дилпазир
Қаҳру сиёсат ҳам эрур ногузир.**

*

**Карамсизки, бор уйда махзан анга,
Фалокат била фоқадур фан анга²⁰⁵.**

*

**Кимгаки инсоф йўқ инсон эмас,
Мунсиз атворида жуз нуқсон эмас.**

*

**Ким ўлса ҳиммат илгидин кушоди,
Не тошсинким, топилгандур муроди.**

*

**Ки деҳқон неким, дона мазруъ этар,
Ани-ўқ ўрар, чунки вақти етар.**

*

Ўз ерида юз туман, ар бир дирам,
Базл ишида тенг кўрар аҳл-и карам.

*

Не қушким баланд ўлса парвоз анга,
Ҳалок истамас новакандоз анга.

*

Не қушким бўлса ҳимматидин қаноти,
Эмас паст ошёнга илтифоти.

*

Хон анга ёйғилки, эрур муштаҳий,
Тўқ емас, ар еса бўлур мумталиий²⁰⁰.

*

Сийм унидин ваҳшу сибоъ этса рам,
Мунга сахо от қўяли, ё карам?!

*

Олмоқ эрур қасд анга, бермоқ ғараз,
Бул ҳам ул иккидек эрур бир мараз.

*

Сочмоқ овуч бирла гуҳар от учун,
Нақд этак бирла мубоҳот учун.
Ақл ҳисобидин эрур бас йироқ,
Бухл бу жудунгдин эрур яхшироқ.

Бўлди бу иш маст ила мажнун иши,
Маст ила Мажнун нега бўлгай киши²⁰⁷

*

Хушо улки оламда гар чекти ранж,
Яна олам асбобиға топти ганж²⁰⁸.

ҚАНОАТ ИЗЗАТИЮ ТАМАЪ ЗИЛЛАТИ

Қаноат чашмаедурким, суйи олмоқ била қурумас ва
махзанедурким²⁰⁹, нақди сайпамоқ била ўқсумас²¹⁰ ва
мазраъедурким²¹¹, тухми иззату шавкат бор берур ва
шажаредурким, шохи истиғнову²¹² ҳурмат самар келту-
рур.

*

Қаноат истиғно сармоясидур ва шарафу иззат пироя-
сидур.

*

Муфлис²¹³ қониъ — ғаний ва шоҳу гадодин мустағний²¹⁴.

*

Кимки иши бўлди қаноат фани,
Билки, ани қилди қаноат ғаний.
Ганжу тажаммулни ғино билмагил,
Балки ғино ганж-и қаноатни бил!

*

Кулбада дарвешки, қониъдурур,
Фойиқ эрур шаҳғаки, томиъдурур.

Чунки тамаъ бўлди гадолар иши,
Билки, гаодур тамаъ эткан киши.

*

Кимки, қаноатдин эрур хужжати
Яхши-ёмонга йўқ анинг ҳожати.

*

Қониъ тиланмас фарзона, қаноат туганмас хизона.

*

Қониъ дарвешнинг қуруқ нони томиъ шоҳнинг хитойий
хонидин хўброқдур ва фориғ фақрандешнинг ёвгон
умочи олғучи ганийнинг наботий кулочидин марғуб-
роқдур.

*

Шоҳ улдурким, олмағаю бергай, гадо улдурким,
сочмағаю тергай.

*

Улким, қаноатқа муътод²¹⁵ бўлди,
Шоҳу гадо тараддудидин озод бўлди.

*

Тамаъ инъомга андоқдурки, шараҳ²¹⁶ таомга,
Ул бири дунлар²¹⁷ ҳаракоти, бу бири баҳойим²¹⁸ сифоти.

*

Қаноат гўшасин тутқилки, чун анқо²¹⁹ бу даъб этти,
Анга қушлар ичинда қурб қофида нишимандур.

**Чу парворий товугнинг оғзи тинмас туъмадин гарчи,
Улар охир, анга аввал катак зиндони маскандур.**

*

**Синуқ сафолеки май дурдин ичкали топсанг,
Қабул айламагил жом-и салтанат Жамдин!
Иликка кирса куруқ ноне, маош учун чекма,
Нишот неъматининг миннатини Хотамдин!**

*

**Тамаъ этма, кўп ўлса эл моли,
Кўрмайин ҳақ хазинасин холий.**

*

**Етар чу ризқинг, агар хорадуру гар ёқут,
Ўзунгга юклама андуҳ тоғин, истаб қут.**

*

**Тамаъ мазаллатқа далилдур ва ғаний томиъ хору
залилдур.**

*

**Хорлиғлар боши тамаъ билгил,
Доимо ғазза ман қанаъ²²⁰ билгил!**

*

**Бир дирам олмоқ чекибон дастранж,
Яхшироқ андинки, биров берса ганж.**

*

Хомтамаъ даҳрда ранжур эрур.

*

Томиъ умри зойиъу малолати шойиъ.

*

Томиъдин карам тилама, гадодин дирам тилама!

*

Элни хор айлаган тамаъ билгил,
Доимо «ъазза ман қанаъ» билгил!

*

Тинч кўнгул била ёвгон умоч яхшироқким, такаллуфу
машаққат била қандий кулоч.

*

Эски чопон била фориг туфрогда ўлтурмоқ яхшироқким,
зарбафт хафтон кийиб биров оллида турмоқ.

*

Гадолик бўреси узра маскан
Ки, хотир фориг ўлгай ҳар таабдин²²¹,
Кўп ортуқким бўлуб ўздекка маъмур²²²,
Хазу дебода²²³ ер тутсанг тарабдин.

*

Ганж-и қаноат арчи эрур салтанат, валек
Элдин тамаъни узгали мардоналиғ керак.

Лаззот-у нафс тарки самари офият берур,
Лек ул шажарни эккали фарзоналиғ керак.

?

*

Қаноат тариқига кир, эй кўнгул
Ки, хатм ўлғай ойини-и иззат санга.
Десаиғ шоҳ ўйлай, еру кўк басдурур,
Бу бир тахту ул чатр-и рифъат санга.

*

Таваккулни улким қўюб, хотирига,
Тушар шоҳ оллинда қуллуқ ҳавоси,

Насиби анинг бир оёқ ош эрур бас,
Агар ганжи Қорун эрур муддаоси.

Биравким, бўлур бир оёқ ош учун қул,
Юзига керактур қозоннинг қароси.

*

Кимки маҳлуқ хизматиға камар
Чуст этар, яхшироқ ушалса бели.

Қўл қовуштурғуча бу авлодур
Ки, анинг чиқса эғни, синса эли.

Чун хушомад демакни бошласа, кош
Ким, тутулса дами, кесилса тили.

*

Эй Навоий, олам аҳлида тамаъсиз йўқ киши,
Ҳар кишида бу сифат йўқтур, анга бўлғай шараф.

Сен агар тарк-и тамаъ қилсанг, улуг ишдур буким,
Олам аҳли барча бўлғай бир тараф, сен бир тараф.

*

Навоий, тамаъ тухмини сочма кўп,
Риё ашкидин анга су очма кўп.

*

Амал мазраъин эккали берма ер,
Ҳавою ҳавас хирманин елга бер.

*

Кўк баҳридин яна тамаъ ком тутмайин
Ким, қатра су томизмас, эл оғзин қурутмайин.

*

Улки ҳақ боринда мақсуд истагай ҳар зотдин,
Меҳр²²⁴ боринда ёруғлуқ кўз тутур зарротдин.

*

Агар отинг йўқтур, арпа гамин емассен.

*

Бировки тамаъ риштае қилгуси
Унинг бирла бўғзидин осилгуси.²²⁵

*

Иззате ҳаддин кам эса хўб эмас,
Ҳаддидин ортуқ дағи марғуб эмас.

*

Иззат бермас накду дирам борлиги
Ким, бўлди тамаъдин кишининг хорлиги²²⁶.

*

Тухми тамаъки хорлиқ ўлмиш анинг бари,
Сен буйла хор тухмин экиб, қилма гул тамаъ.

*

Хуш улким агар чекса минг хор-и дард,
Сўнги тушса илгига бир тоза вард.

*

Хуш улким, кўнгулга кушод истабон,
Қўпуб азм қилгай мурод истабон,

*

Чунки супурги йигар инак далил
Ётмоқ эшик кейнида хору залил.

*

Олам элида биров саодатсиз ўлур
Ким фақр йўлида итоатсиз ўлур,

Иззат топмас ким қаноатсиз ўлур,
Ҳар кимса ҳасуд бўлса, роҳатсиз ўлур.

*

Ҳар кимгаки тамаъдурур гирифторлиги,
Не суд анга аҳл-и сахо ёрлиги.

*

Ҳар кимки қаноат тарафи нисбати бор,
Борча эл аро тавозуъу иззати бор.
Улким тамаъу хирс била улфати бор
Яхши-ёмон ичра заллату накбати бор.

САБР ХОСИЯТИЮ САБРСИЗЛИК ОҚИБАТИ

Сабр аччиғдур, аммо судманд, қаттиғдур, аммо
дофиъ-и газанд²²⁷.

*

Қайси номурод илиг сабр этагига урдиким, мурод
топмади, қайси гирифтор кўнгул сабр бандига қўйдиким,
кушод топмади.

*

Сабр била кўп боғлиғ иш очилур,
Ишда ошиққан кўп тойилур, кўп тойилган кўп йиқилур.

*

Ҳар кимсаки, айламас ошукмоқни хаёл,
Яфроғни ипак қилур, чечак баргини бол.

*

Кимки, бир шиддат аро сабру таҳаммул айлади,
Бахт анинг нишини нўшу хорини гул айлади.

*

Дўст жавридин ингранма, душман бедодидин кунг-
ранма!²²⁸

*

Бок йўқ ар кечрак ўлур қатл иши,
Ўлса, сўзунг бирла тирилмас киши.

*

Бурунғи йиллар ошлиқни яхши асрангким,
сўнгги йилларда ярағай.

*

Кўрган киши ўтқарур забона,
Куйган киши кўргазур нишона.

*

Оз иш учун тунду итоб айлама,
Қатлу сиёсатда шитоб айлама.

*

Тааммул била ком пайдо бўлур,
Тахаммул била гўра ҳалво бўлур.

*

Не олтинки бор элга дилкашлиғи,
Ўт ичра бўлубтур жудо ғашлиғи.

*

Тадриж ила тифл ўлур хирадманд,
Сокинлик ила қилмиш бўлур қанд.

*

Неча ганж ичра бўлса гавҳару дур,
Кўрки бордур анинг калиди темур.
Қуфл очарда гадою соҳиби тож
Тенг бўлурлар калидга мухтож.

*

Агар юз қатла булбул чексун афғон,
Баҳор ўлмай, гул очилмоқ на имкон,
Агар оламни тутсун шом-и дайжур,
Тонг отмай кун чиқармоқ, кимга мақдур?!

КИБРУ ХУДПИСАНДЛИҚ ШАРОРАТИЮ ХУДНАМОЛИҚ ЖАҲОЛАТИ

Такаббур шайтон иши, бийклик нодон иши.

*

Тўнни зарбафт айлабон хиффатдин²²⁹ учқан ҳар тараф.
Иўқ ажаб, гар бор эса дунё матоъи ком анга.

Ул чибинким, кўзга олтун англиг яшнар хилъати,
Кўпраги, билким, нажосат узрадур ором анга.

*

Журм эътирофиға узр тавфиқ нишонаси ва зуҳд гурури-
дин такаббур шайтон фасонаси. Бу зуҳд шайх-и худпи-
санд иши, ул узр ринд-и ниёзманд иши.

*

Кийиб самур ила киш²³⁰ қилма асру раънолик,
Инак либос ила тутма гурур жоми тўла.

Тийиннинг²³¹ ўз туки-ўқ бўлди жониға офат,
Фарисанинг²³² паридин келди ўз бошиға бало.

*

Мустағний²³³ — мағбун²³⁴ мутакаббир малъун.

*

Зарбафт тўнлуғ дунёгузин — нажосат устидаги ил-
тирағучи чибин.

*

Ўзунгни зебо либос хаёлидин ўткар, либос-и зеболигни
тиласанг, бир яланғочни буткар!

*

Либос ҳар нечаким зебодур, кийганингдин кийдурга-
нинг авлодур.

*

Нечаким тўнни риоят била кийсанг, эскирур,
чунки кийдурдунг ялангга, уфрамас тўн улдурур.

*

Улки, ўзин бегангай, зиҳе ғабоват ва улки, сўзин
бегангай, зиҳе шақоват.

*

Олам аҳли ўзлари қошида маҳбубдурлару сўзлари
ўз элайларида²³⁵ марғуб ва башар жинси бу сифатқа
мажҳулдурлару²³⁶ нафслари беихтиёр бу даъвоға
машғул.

★

Барча ўз намоишу оройишига алил²³⁷ ва бу ўз қош-
ларида маҳбублуққа далил.

★

Худписанд — нохирадманд.

★

Чу разл ҳавсаласиздур²³⁸, не тонг, агар ногаҳ
Етишса мукнат²³⁹ анга, аржуманд тутқай ўзин,
Чу боиси нисён²⁴⁰ эрур, ажаб эрмас
Ки, жоҳ ани чу маст айлағай, унутқай ўзин.

★

Такаллуф эрур таиға фарсудалиқ²⁴¹,
Анинг таркидур жонға осудалиқ.

★

Худписанд — иши бори элга нописанд.

★

Бутпарастлиқ яхшироқким худпарастлиқ.

★

Эранлар ясанмоғиким, намоиш учундур, хотунлар
безанмагидекдулки, оройиш учундур. Агарчи бу маъно
иккаласига кабихдур, аммо эранларга кўпрак мужиб-и
тафзихдур²⁴².

*

Худоро — шоҳид-и раъно.

*

**Эр киши кўп ясанса бева бўлгай, бу сифат зуафога²⁴³
шева бўлгай.**

*

**Эр кишига зебу зийнат ҳикмату донишдурур,
Яхши киймак бирла хотунларга оройишдурур.**

*

**Эр кишига хилъат ила не шараф,
Дурга не нуқсон, йироқ ўлса садаф.**

*

**Қайси чибин киевати заркордур,
Ери дурур қайдаки, мурдордур.**

*

**Кунгаки, урёнлиқ эрур зийнати,
Тийра бўлур, бўлса булут хилъати.**

*

Қариким, қилгай раънолик, тифледур ноболиғ²⁴⁴.

*

**Қариким, соқолин вўсма била бўягай,
йигитдекдурки, ани гулоб била югай.**

★

Эр кишиким, кўп ясангай, хирад аҳли анинг ақлидин
ўсангай.

★

Хўб йиртуқ тўн била ҳам хўб, гул ямоғлиқ чопони била
маҳбуб.

★

Зухал²⁴⁵ бийик мақом била меҳр-и ховарий бўлмас, дев
биҳишт хулласин кийган била парий бўлмас.

★

Гавҳар балчикқа тушкан била қиймати ушалмасу ўз
бахосидин қолмас, эшак мунчоғин тожга тиккан била
феруза ерин тутмасу ҳеч ким анинг камбаҳолиғин
унутмас.

★

Зевар била шакли хўб бўлмас,
Ҳар қизки, эрур ёмон лиқолиғ.
Ҳар неча қоронғу бўлса ҳужра,
Шамъ анда бўлур фузун зиёлиғ.

★

Ясанчоқ мардона бўлмас, кўпалак парвона бўлмас.

★

Саҳву хато башарийят лозимидур, хатову саҳвни англаб
мутанаббих бўлғай²⁴⁶ саодатманд одамийдур.

*

Хатосин зойил қилур²⁴⁷ улки, эътироф сари қайтқай ва музоаф²⁴⁸ қилур улки, далил ижро қилиб ҳарза айтқай. Муболағаси неча кўпрак, саҳви пайдороқ ва муқобараси неча ортуқроқ, ўзи элга расвороқ.

*

Хатога тадорук недур? Бехилоф
Аён қилмоқ ўз саҳвиға эътироф.
Ва гар қилса саҳвиға ижро далил,
Ки яхшидур, айлар икки онча, бил!

*

Айлама ўз раъйингга кўп эътиқод,
Муътамад эл раъйидин иста кушод.

*

Агар қилмади эл ҳимоят санга,
Ўзунгдин керакдир шикоят санга.

*

Кабутар қаср буржида эмас шаҳ шастидин эмин,
Хушо ул чуғзким, вайрона кунжин ихтиёр этмиш.

*

Иилонни киши тутса саркўфта,
Балодин қилур ўз йўлин рўфта.

*

Мил уза чиқмоқ ангаким воядур,
Чиқмоқу тушмаклик анга поядур.

*

Киши ўз мадҳин деса, чин доғи бўлса нописанддур.

*

**Улки буюруб, ўзи қилмағай
ҳеч кимга фойда ва асар анинг сўзи қилмағай.**

*

**Не шахдинки атбоъи хушнуд эмас,
Пушаймонлиғи иш чоғи суд эмас.**

*

**Не ишким шах топиб андин навое
Вале юз қатла ор этгай гадое.**

*

**Поядин ортуқ киши урса қадам,
Бийм йиқилмоқдуру ранжу алам.**

*

**Касб айла нишот меҳнатойинлик аро
Ким, ишрат умиди келди ғамгинлик аро.**

**Кўрма арода ўзунгни мискинлик аро
Ким, бўлди киши ҳалоки худбинлик аро.**

ҲАСАД ИЛЛАТИЮ БАДАНДЕШЛИК КУЛФАТИ

Улки, хаёли бари фосиддурур,
Барча салоҳ аҳлиға ҳосиддурур.

Лаъл ҳисобида тутар хорани,
Инжу санар барча садаф порани...
Кўрса биров хонида қурси фатир,
Дер ани кўк саҳнида бадр-и мунир²⁴⁹ ...

Эл майини лаъл-и равонча тутар,
Турфа буким, хасратидин қон ютар.

*

Ҳасуд бемор, балки муҳлик маразға гирифтор.

*

Ғийбат дегучи нажосат егучи.

*

Кўзни ўз айбингдин олма ва ўзгалар айбиға кўз солма!

*

Бийнандадур²⁵⁰, ўлса киши ўз айбиға ҳозир,
Кўз очма бўлурға яналар²⁵¹ айбиға нозир!

*

Улки, сўзни бир ердин яна бир ерга еткургай,
элнинг ўткан гуноҳин ўз бўйниға индургай.

★

Сўз тергучининг, агар кичиги, агар улуғи, билки, тамуғ
ўтининг тутруғи²⁵².

★

Улки, сенга эрур элдин айбғў,
Элга дағи сендин ўлур айбжў.

★

Киши айбин юзига қилма изҳор,
Тааммул айла ўз айбингга зинҳор!

★

Меваға мағз улса бўлур пўст ҳам,
Кимсага ҳам душман ўлур, дўст ҳам.

★

Яхши ёмондин барий²⁵³ эрмас жаҳон,
Лек ёмон зоҳиру яхши ниҳон.

★

Чунки эрур асли ёмон нописанд,
Айламас ул яхшини аслан писанд.

★

Дунки, ёмон феъли анга хушдурур,
Жазмки, эл яхшиси нохушдурур.

*

Бўлди чу эл қилганига айбжўй,
Мумкин эмас бўлмамаги айбгўй.

*

Айб кўзи чунки бўлур тезбин,
Заҳр кўрар, гарчи эрур ангабин²⁵⁴.

*

Айбжўй маъюб²⁵⁵, айбгўй манкуб²⁵⁶,

*

Туз кўргучи покназар, ҳунар кўргучи ростбасар²⁵⁷.

*

Элнинг махфий айбин пайдо қилмоқ — ўзин безътимоду
ўзидекни расво қилмоқ, йўқким ўзининг ҳам бу навъ
айбин ошқоро қилмоқ.

*

Эл айбини айтурға биравким узатур тил,
Ўз айбини фош эткали узатур тил, бил!

*

Хасм неча ҳақир бўлса, кўнгул кўзгатур, хас неча ушоқ
бўлса, кўз булгатур.

*

Душман ғуруридин ғам ема ва маддоҳ хушомадин чин
дема!

*

Душман мақолоти — банг хаёлот.

*

Емондин яхшилик кўз тутмоқ фосид хаёлдур, итдин кийиккаю мушукдин кабутарга шафқат муҳолдур.

*

Зоти душману мухалифни дўст дема ва ўзунга бозий бермаву бозий ема!²⁵⁸.

*

Табъи душман вақте дўст бўлғайким, су ўтни учурмагаю ел туфроғни совурмағай.

*

**Чу душман ўлди қадимий зиёнидин ҳазар эт!
Агарчи нутқи равонбахшу²⁵⁹ жонга роҳат эрур,
Су бирла ўт аро зиддият ўлди чун азалий,
Агар ҳаёт суйидурки, ўтқа офат эрур.**

*

**Эл ичра, эй ҳасуд, сени қилди ҳақ залил
Ким, ноҳақ элга зидсену ҳақ молиға бахил.**

*

**Бийик мақомлиғ эл тифл эканда ҳам бўлмас
Ки, тийра қилғай они жаҳлу зулмат аҳли тили.**

Қамар чароғи агар бўлса барча бир кечалик,
Не навъ ўчургай они шабпарак қаноти ели.

*

Шаҳга муқарраб ўлса бирав барча хайлдин,
Эл барча душман ўлса аниг бирла важҳи бор.

Ким, хайлу моҳ ошиқу маъшуқ эрур яқин
Гулчеҳраеки, ошиқ анга бўлса бешумор.

Ул барчасидин ўлса бирисига мултафит
Душман бўлурда ўзгаларига не ихтиёр.

*

Не толиъдурки, ҳар кимни десам ёр,
Манга ул оқибат бўлур бадандеш.

Бировдур гар ани десам кўзумсен,
Чекар мужгон киби қасдимга юз ниш.

*

Дин аҳлидин агар топти тамаввул бириси,
Ўзгалар ҳасрат ила мол ҳадисин дерлар.

Бири худ ботти нажосат ичига бўғзиғача,
Ўзгалар ушбу нажосатқа ҳасад ҳам ерлар.

*

Жоҳилки, ҳасад бўлғай анинг жаҳлига зам,
Нур эл кўзидин англаса ўз кўзида кам,
Кўзларни алишмоққа чекиб тийг-и ситам,
Эл кўзини ҳам ўйгаю ўз кўзини ҳам.

*

Ким кийнавар ўлса иста андин қочмоқ,
Нечукки зарардурур ёмондин қочмоқ.

*

Тутайким, буюк тоққа чиқсун паланг,
Тўлун ойга сакраб етургайму чанг.

Яхшироқ Жамшид бўлмоқдин гадолиғ дайр аро,
Ўзга қилмоқ яхшироқким, ўзгага қилмоқ ситам.

*

Ҳар киши ким бировга қозғай чах,
Тушгай ул чоҳ уза ўзи ногаҳ.

*

Тутма тузуб кийну адоват фани,
Ўзга киши журми била ўзгани.

*

Зулм ўзунга фискдур, эй хушёр,
Гум қил ани, бўлса санга ҳуш ёр.

*

Қайси асо ҳийла уйига сутун,
Кош синиб ул, бу уй ўлгай нигун.

*

Қилма улус арзу иёлиға қасд,
Айлама эл жонию молиға қасд,

**НАФСПАРАСТЛИҚ ҒАФЛАТИЮ
МАСТЛИК ХИЖЛАТИ**

Шаҳватпараст нафсиға зердаст.

*

Кўп еган кўп йиқилур.

*

Қолаб амрозининг моддаси кўп емакдур.

*

Кўп емак нафсқа маъмурлуқ.

*

**Саодатманд йигитдурки, шаҳват майли қилмас, бесаодат
қарининг худ илгидин ҳеч иш келмас.**

*

Кўп дегучи, кўп егучи тамуғ тубига ошиқиб кеткучи.

*

**Демакка машъуфу²⁶⁰ емакка мағлуб
Ҳикмат шарафидин мардуду маслуб²⁶¹.**

*

Фосиқу хаммор²⁶² зиёнзадаву зиёнкор.

*

Афюнийу бангий одамийлар нанги.

*

**Нафспарвардин ҳунар келмас емакдин ўзга,
нафспарастдин нафъ етмас демакдин ўзга.**

*

**Очлиқ ҳикмат сармоясидур
ва тўқлуқ гафлат пироясидур²⁶³.**

*

**Тўқлуқ хирсин кўнгулдин йўқ қил,
Ўзунг оч бўлуб, бир очни тўқ қил!**

*

**Мастки, феъли бари муҳмалдурур,
Кўйнинг атфолига муҳзалдурур²⁶⁴.**

*

**Улки, ичиб бодани паймонадин,
Маст чиқар кўйга хумхонадин,
Элга қилиб ҳамла ёмон ит киби,
Қайси ёмон ит, қопағон ит киби.**

*

**Май не ажаб, тинни ябоб²⁶⁵ айласа,
Сайл²¹¹¹ не тонг, уйни хароб айласа.**

*

Бодаки, йикмоқ сари-ўқ майлидур,
Жисм уйига билки, бало сайлидур.

*

Бодаға кўргызса киши хийралик²⁶⁷,
Ақл чароғиға берур тийралик²⁶⁸.

*

Ҳар киши ҳам қилса бу судин тараб,
Хонасиёҳ ўлмоғи²⁶⁹ эрмас ажаб.

*

Дард ўтидур бодаву ҳирмон²⁷⁰ суйи,
Йўқки тамуғ ўтию тўфон суйи.

*

Улки, умму-л-хабойис²⁷¹ бўлғай, анга шифта бўлмоққа
ҳам умму-л-хабойис боис бўлғай.

*

Емонроқ ичкучи анга мағлуброқ, ҳар неча ёмонлиғи
зоҳир бўлса, анинг қошида маҳуброқ.

*

Бадмастка дамодам ичмакдин не баҳр
Ким, одамийлиқ қатлиға ичар қадаҳ-қадаҳ захр.

*

Ахсум²⁷² усруклардин хориж тарона
Телба итлар улушқандин нишона.

*

Мастлар орасида бир ҳушёр
Ҳушёрлар орасида бир маст ҳукми бор.

*

Усрук сўзига ҳикмат муҳолифи жавоб хирадманд иши
эмас ва телба рамзиға ақл муқтазосидин ўзга ҳушманд
нукта демас.

*

Сайёдниг балиққа шаст²⁷³ салмоғи нафс муддаоси
учундур,
балиқнинг ҳам қармоққа гирифтор бўлмоғи жуъ²⁷⁴
балоси учундур.

*

Бўлди сайду сайёдға нафс орзуси қайд,
Йўкса не ул эди сайёд, не бу эрди анга сайд.

*

Совуқда қочибон ўт шуъласидин
Тезак дуди сари қилмоқдур оҳанг —
Киши зухд ичра майдин тавба айлаб,
Нишот андин хаёл айлаб емак банг.

*

Шаҳо, эл жавҳари жонин чиқардинг,
Жавоҳир ҳирсидин бедод этиб фош.

Чу ўлгунгдур, не осиг тўкмак ани,
Мазоринг узра андоқким ушоқ тош.

*

Беша шерин гар забун қилсанг шужоатдин эмас,
Нафе итин қилсанг забун оламда йўк сендек шужо²⁷⁵.

*

Елки, йиғар ҳар не эл айлар нисор,
Андин эрур дарбадару хоксор.

*

Даврон элининг жисмида ҳам жон бўлғил,
Ҳам жонлариға мойи дармон бўлғил.

*

Емон била яхши орасида фарқдур,
Икки кеманинг учин тутган фарқдур.

*

Нафқа била нафсни тутма дариг,
Жонингға ифрот ила ҳам урма тиг²⁷⁶.

*

Нафс амрида гар нечаким толпинғасен
Кўп, гарчи бутунлик тиласанг, сингасен.

*

Нафски ул айши мудом истагай,
Сенга гунаҳ, ўзига ком истагай.

*

Уғри бош эггач қуйи бордур далили эътироф.

*

Неким бўлса музир бўлғил ҳаросон
Ки, бўлғай табъингга мушкуллар осон²⁷⁷.

*

То хирсу ҳавас хирмани барбод ўлмас,
То нафсу ҳаво қасри баруфтод ўлмас,
То зулму ситам жониға бедод ўлмас,
Эл шод ўлмас, мамлакат обод ўлмас.

*

Киши ҳар муддаоеким кўрар суд,
Яқин эрмас ани топмоғда беҳбуд.

*

Шоҳ чу бўлур бода ичиб масти хоб,
Мастлар-ўқ мулкин этарлар хароб.

*

Бода ичиб, қилғучилар шўру шар,
Айладилар мулкини зеру забар.

ЙИГИТЛИК ЛАЗЗАТИЮ ҚАРИЛИК МЕҲНАТИ

Йигитлик умр гулшанининг баҳоридур ва ҳаёт шабистонининг наҳори. Бу биридин айшу нишот гулларининг очуғлуғи ва ул биридин завқу инбисот²⁷⁸ уйларининг ёруғлуғи.

*

Аҳбоб, йигитликни ганимат тутунгуз,
Ўзни қарилиқ меҳнатидин қўрқутунгуз!

Ойин-и²⁷⁹ адовату ҳасаддин ўтунгуз,
Ҳар навъ ўзни неча кун овутунгуз!

*

Шабоб²⁸⁰ майининг махмурлуғи²⁸¹ қарилиқ ва йигитлик сикҳатининг ранжурлуғи қарилиқ.

*

Соқол оқи ўлумга пешравдур,
Тириглик сабзаси узра қиравдур.

*

Чун кетти йигитлигу узади қарилиқ,
Дам совуди, яъни қолмади қон ҳам исик,
Оғизға ҳаёт шарбати бўлди ачик,
Ўлмак яхшироқки умр бу навъ қатик.

*

Ким бўлса ҳунарсиз иши-ўқ ранжи эрур,
Бу важҳ илаким ҳунари ганжи эрур.

Эй Навоий, сендек этган зойиъ айём-и шабоб,
Суди йўқ анжум киби ашку надомат шом-и шайб²⁸²

*

Иигитликда йўл урди нафси хасуд
Надомат қарилигда эмди на суд.

*

Туфулият ўтгачки бўлди шабоб,
Хирад нури солди димоғ ичра тоб.

Кишининг бу вақт иккидур ҳолати,
Эрур ақли ё нафсининг қуввати.

Агар ақлига қувват ўлди фузун,
Бўлур яхши ишлар сори раҳнамун.

*

Хавас бўлса қарига навжувонлик,
Ҳижолат зоҳир айлар саргаронлик.

ФАРЗАНД ТАРБИЯТИЮ ОТА-ОНА ҲУРМАТИ

Ҳурмати волидайн²⁸³ фарзайн.

*

Бу иккиннинг хидматини бир бил,
Ҳар неча ифрот эса, тақсир бил!
Бошни фидо айла ота қошига,
Жисмни қил садқа она бошига!

Тун-кунунга айлагали нур фош,
Бирисин ой англа, бирисин куёш!
Сўзларидин чекма қалам ташқари,
Хатларидин қўйма қадам ташқари!

*

Улча эрур тифлға шойиста иш,
Билки, кичикликда эрур парвариш.

Қатраға чун тарбият этти садаф,
Эл бошиға чиққуча топти шараф.

*

Итка тааллумда чу бўлди камол,
Сайд анинг оғзидин ўлди ҳалол.

*

Олим ул итким, нажасу-л-ъайн эрур,
Ўғлунға жаҳл ўлса, ажаб шайн эрур.

Нокасу ножинс авлодин киши бўлсун дебон
Чекма меҳнатким, латиф ўлмас касофат олами.
Ким, кучук бирла хўдукка неча қилсанг тарбият,
Ит бўлур дағи эшак, бўлмаслар асло одамий.

*

Она ўрнин ота тутмас ўғилга,
Ки мумкиндур ўгул бўлмоқ отасиз.
Масиҳо бирла Марямдин қиёс эт
Ки, имкон йўқтурур бўлмоқ онасиз.

•

*

**Бири эрур макрамати воладайн,
Билки, мунунг қилмоғидур фарзи айн.**

*

**Боқмаса деҳқон чаманин туну кун,
Нахл-и тарин англа қуруған ўтун.**

*

**Киши таълимдин топса малолат,
Топар илм аҳли оллинда ҳижолат.**

*

**Моласиз ул тухмки, деҳқон сочар,
Сувни тенг ичмас неча яксон сочар.**

*

**Тушса қадаҳ аро бўлур мўр,
Тадбир керак чиқарга йўқ зўр.**

*

**Топтинг чу иёл яхшилик еткурғил,
Ўргат адабу яхши қилиқ ўргатғил.**

*

**Ушоқ қанд оқ тузга монанд эрур,
Ва лекин бири туз, бири қанд эрур.**

*

Қачон сочса тупроққа буғдой биров,
Йўқ имконки ул арна қилгай даров.

*

Фарзанд ота қуллуғин чу одат қилгай,
Ул одат ила касби саодат қилгай.

Ҳар кимки, отага кўп риоят қилгай,
Уғлидин анга бу иш сироят қилгай.

*

Чу ёшларга боғланса мактаб йўли
Бўлур гум улуғларга мазҳаб йўли.

*

Гар ўлса тарбият кам ё зиёда,
Табиат айламас тағъир зода.

*

Зода муриду отани пир бил,
Ҳар ишида ҳукмига таъсир бил.

Бўлма бу пир олида таксирлик,
Истар эсанг давлат ила пирлик.

*

Не билгай ул кишиким, шаҳду майни тотмайдур,
Ки васлу ҳажр киби ул чучукдурур, бу ачиг.

Билур залил мусофирки пўя айларда
Қуму тўзонг юмшоғ, тоғу хорадур қатиг.

ТУЗАЛМАСЛАР МАЗАММАТИЮ
ЭЛ БУЛМАСЛАР СИФАТИ

Лаим фарқиға иқбол тожини қўймоқ
Яқинки, бўлғусидур мужиб-и азоби анинг.

Нутуқчи бошиға шунқор тумағаси, тонг эмас
Ки, бўлғуси сабаб-и ранжу изтироби анинг.

*

Базл ҳайвонвашлар илгидин агар истар кўнгул,
Уйладурким, орзу қилғай буғу шоҳида гул.

*

Ғофил ўлма, назардин итса аду,
Шамъ ўчурганда, ел кўринурму?

*

Бировгаким, бирондин етди офат,
Ҳамоноким қатигроқдур мукофот.

Бўлса илиг эгрилик ичра самар,
Эл ани кесмакда туз етгай магар?!

*

Музхик эрур маст чу айлар хуруш,
Сўзни тааммул била дер аҳли ҳуш.

*

Кимники инсон десанг инсон эмас,
Шаклда ҳам, феълда ҳам яксон эмас.²⁸¹

*

Эшак олида заъфарон хўб эмас
Ки, нодонга зарбафт марғуб эмас.

*

Экса ғаний тухм, қилиб элга зўр,
Тухмини торож қилур хайли мур.

*

Не феълики келди бировдин ёмон,
Ёмонлик кўрардин анга йўқ амон.

*

Яғоч узра гар бўлса юз минг ёнгоқ,
Кўмар ерга ҳар не ўғурлади зоғ.

*

Эл қочса бировдин эл ёмони бил ани,
Аҳволида идбор нишони бил ани.

*

Ўзидин элга дарё қатраосо,
Вале элдин ўзига қатра дарё²⁸⁵.

*

Пашизе агар тугди эрса лаим
Мудом очмоғидин топар кўнгли бийм²⁸⁶.

*

Ғолиб ўлмас чу бийм топди ғаним.

*

Ғолиб душмандин ҳар дам ғофил қолма,
Ўчиролмас исён ўтин ўз харамингга солма.

*

Юзига асли ёмоннинг кўп очма гулшани хулқ,
Сияҳ гилемга албатта меҳр айлама фош.

*

Ки қилмади гул иси бирла тоза руҳ жуал,
Қуёш чароғига парвона бўлмади хуффош.

ДУНЕ МАШАҚҚАТИЮ АНИ ОСОН ТУТМОҚ ЗАРУРАТИ

Даҳр иши то халқ ила бўлмиш ситез,
Хордурур олиму жоҳил азиз.

*

Разилға — рифъат, билиг аҳлига ранж,
Тоғ уза хорову ер остида ганж.

*

**Чарх эрур шуъбадасанж²⁸⁷, эй кўнгул,
Топма фиреби била ранж, эй кўнгул!**

*

**Гулшани даҳр ичраки ҳар бевасар,
Бор эди наргис киби кўтаҳназар,
Қўйди анинг базмида гоҳ-и фараҳ,
Сийм табақлар уза олтун қадах,
Гулники, покизасиришт англади,
Зевар-и гулзор-и биҳишт англади,
Хор-и бало бирла этиб мубтало,
Уздию совурдию қилди жало²⁸⁸.**

*

**Тириг чу охир ўлар, бас ўкуш ғами муҳлик
Чекиб ажал мададиға бу изтироб недур?!
Чу ҳар кишики, туғар, ўлмайин йўқ имкони,
Не ишки, бўлмайин имкони йўқ, шитоб недур?!**

**Ажал чун муқаррардур, ўлмак учун бас тамаъдин
Недур юз ғам ўтиға куйдурмак ўзни?!**

*

**Чу туғмоқдур ўлмак учун, бас не яъни,
Ўлардин бурун ҳар дам ўлтурмак ўзни?!**

*

**Бўлса ғаминг, жонингга солма алам,
Бир ғам эрур бас, емагил икки ғам!**

*

**Ранжинг учун жисмингга солма шиканж,
Айлама бир ранжингни икки ранж.**

*

**Неча жафо етса фалакдин, унут,
Ҳар нечаким, куллий эрур, сахл тут!**

*

**Ишки неча саъблиқ, имкон эрур
Ким ани осон тутар, осон эрур.**

*

**Шод ани бил даҳрдаким, ғам емас,
Даҳр иши чун ғам егали арзимас.**

*

**Доғ кўруб кўксингга иста фароғ,
Қўйма маломат била доғ узра доғ.**

*

**Бўлмаса тарёк ила жонингга баҳр,
Солмағил аччиғ била жомингга захр.**

*

**Элга қўшулган оройиш топти,
Элдин узулган осойиш топти.**

*

Ҳар югурган ёвушмас,
Ҳар айрилган қовушмас.

*

Бераҳмдурур оламу золим афлок,
Бемехрдурур анжуму даврон бекбок.
Қай сарв-и чаманки, жилва қилди чолок
Ким, ерга тўкулмади нечукким хошок.

*

Олам бор эмиш, Навоё, шўрангиз,
Оламдағи эл боштин аёғ рангомиз.
Ишқ истар эмиш сени адам мисри сари,
Борғилки, эрур эл тилаган ерда азиз.

*

Замона хўбларининг висоли шарбатидин,
Навоё, тилабон ком кўп чучутма мазок
Ки, ҳар пиёласи зимнида коминг эткай талх,
Сипехр тутқусидур юз тағора захри фирок.

*

Улки, ифлосдин²⁸⁹ аёғинда
Кафш йўл азми чоғи йўқтур анинг,

*

Шукр қилдег боқиб бирав сори
Ки, юруга аёғи йўқтур анинг.

*

Юз йилки киши умр тилар, бил —
Ким сабр керакдур юз йил.

*

Шоҳ ёнин фарзин киби кажлар мақом этмиш, не тонг,
Ростравлар арсадин гар тутсалар рухдек қироқ.

*

Шом-и ажал уйида ётмас киши,
Умр куни гўрга ботмас киши.

*

Ҳар нечаки кимса фақр помоли эса,
Ғам йўқтур сафо кўнгли олий эса.

*

Ҳар амрки бўлса ғояти бор,
Ҳар маҳлаканинг ниҳояти бор.

*

Ҳар нафасинг жавҳари эрур нафис,
Ким санга ул бир нафас эрур анис.
Жавҳарини эйла гаранмоя бил,
Ким анга кун лаълини ҳамсоя бил.

Гардун гаҳ менга жафову дунлуқ қилди,
Бахтим киби ҳар ишта забунлуқ қилди,
Гаҳ ком сари раҳнамунлуқ қилди,
Алқисса баса буқаламунлуқ қилди.

*

Асра ўзунгни биров озоридин,
Кимсага озурдалиқ изҳоридин.

*

Гаҳе топтим фалакдин нотавонлиғ,
Гаҳе кўрдум замондин комронлиғ,
Басе иссиғ, совуғ кўрдум замонда,
Басе аччиғ, чучук тоттим жаҳонда.

ТАН СИҲҲАТИЮ ТАБИБ ХОСИЯТИ

Барча лаззатни татдим, офиятдин
чучуқрак шарбат топмадим²⁹⁰.

*

Омий табибким, эрур шогирд-и жаллод,
Ул тигу бу захр била қилғучи бедод²⁵².
Ҳозик табиб-и хушгўй тан ранжига шифодур,
Омию тунду бадхўй эл жонига балодур²⁹².

*

Ҳозик табибки, шафқати бўлғай,
Исо-йи Рухуллоҳга нисбати бўлғай:
Исо иши чиққан жонни танга қиюрмак дуо била,
Мунунг иши тандин чиқадурған жонга монигъ бўлмоқ
даво била²⁹¹.

*

Меъда ўзи хўрдидаги ошни
Ҳазм қилур, йўққи ушоқ тошни.

Моддаким бермаса марҳам кушод
Ниятгар-ўқ айлар анга дафъи фасод.

**Заъф ичра табиат эрса мушфиқ
Беҳроқки, туман табиби ҳозик.**

*

**Зарари барча элга ом ўлғай
Ким, таом устига таом ўлғай.**

*

**Неча маразгаки эрур суд қанд,
Нечага ҳам захр эрур судманд.**

*

**Таомки ул мужиб-я ком эрур,
Ки ўт ранжини тортмас хом эрур.**

*

**Ҳар неча мазлум сўзи топса тул
Тул-и ҳаёт истасанг ўлма малул.**

*

**Валекин тиббу ҳикмат ҳам эрур хўб
Ки, сиҳҳатдур киши жисмида матлуб.**

*

**Ғизо бўлса муфиду табъ роғиб,
Бас эт табъинг хануз ўлғанда толиб²⁹⁴.**

*

**Бу доғи топилмағунча ҳазм комил,
Баданни қилма ортуқ юкка ҳомил.**

*

**Неким бўлса мизожингга гуворо
Анга кўп майл қилма ошкоро.**

ИЗОҲЛАР ВА ШАРҲЛАР

1. Ерин — эртан, тонгла.
2. Меҳнатда чиниқмаган, сабр-тоқат билан ишлай олмаган кишининг иши унумли бўлади деб ўйлаш нотўғридир.
3. Доим фойдали ишларни қилишга ҳаракат қилгин. Лекин ҳар бир ишни бажаришда керагидан ортиқ уринма, ишнинг кўзини билиб, ўзига жабр қилмай ишлаш фойдалидир.
4. Агар хазина бўлса-ю, унинг элга фойдаси бўлмаса, ундай лаълдан метин яхшироқ.
5. Инсон навъи ўз жинсдоши тилсиз ҳайвондан тил, ақл ва кўнгил билан фарқ қилади. Кишининг мана шу томони ривожланган сари унинг инсонийлиги мукаммаллашиб боради. Шунинг учун Навоий тил, ақл ва кўнгилга катта аҳамият беради ва ўз асарларида буларга алоҳида боблар ажратади. Навоийнинг фикрича, коинотнинг яратилиши ва унинг тараққиёти асосида ишқ (жозоба) ётади. Борлиқ ҳақиқатини идрок қилиш қуввати инсонга берилган. Бу қувват инсоннинг кўнглида, яъни унинг ички оламидадир. Кўнгилда пок ишқ пайдо бўлса, киши ҳақиқат сирларини англай оладиган даражага ётади ва мутлақ гўзалликни идрок қилади.
6. Яъни булбул гулистонга ошиқ бўлиб, ундан ишқий баҳра олгандек кўнгил ҳақиқат сирларига ошиқ бўлиб, ўзига хос бу бўстоннинг мутлақ гўзаллигидан баҳраманд бўлиши мумкин.
7. «Қудс ҳарими» (поклик кўрғонидан мурод маънолар оламидир.
8. Ройиҳа — ёқимли ис.

9. Партави мисобоҳи тажаллий (қофия талаби билан «тажалло» деб ўқилган) — тажаллий чирогининг нури. Тажаллий, яъни ҳақиқат зуҳури чироққа ўхшатиш. Ҳақиқатни идрок қилган кўнгул маърифат нурига ҳам манзил ва ҳам манба бўлади.
10. Навоий ўзининг ҳажга мўлжаллаган маблағини халқдан йиғиладиган солиқ ўрнига султонликка топширгани ҳақида маълумотлар бор. У ҳожи унвонига эга бўлишдан кўра халқнинг оғирини энгил қилишни афзал кўрган.
11. Табоҳ — бузук; табоҳий — бузуқлик.
12. Подшоҳ одилу солиқ бўлса, мамлакат обод бўлиб, золиму фосиқ бўлганда юрт вайрон бўлганидек кўнгул соғлом, яъни ният тўғри бўлса, инсон ҳар жиҳатдан соғлом бўлади, акс ҳолда у жисман ҳам бузук, нопок ва бемор бўлади.
13. Соҳибжоҳ — мансаб эгаси, яъни ҳоким.
14. Яъни кўнгулни пок тутиб ва уни олий мақсадга йўллаб, маънавий оламдан баҳраманд бўлиш даражасига эришса, у шоҳу шоҳликни кўзга илмайдиган юксак мақомга эга бўлади.
15. Рожий — «оид»нинг маънодоши.
16. Узв — муча; аъзо «узв»нинг кўплиги.
17. Яъни кўнгул.
18. Ваҳдат — борлиқнинг бирлиги.
19. Раёҳин — «райҳон» (хушбўй кўкатлар)нинг кўплиги.
20. Шамим — ёқимли ис. Бу ерда Навоий кўнгилинг, борлиқнинг ягоналигини билдирувчи, жумладан инсонни мутлақ борлиқ билан боғловчи восита эканлигини таъкидламоқда.
21. Дард аҳли — ишқ аҳли.
22. Сўз — куйиш. «Сўз аҳли», «дард аҳли»нинг маънодоши.
23. Ананийят — манманлик.
24. «Гудоз»нинг луғавий маъноси «эриш». Бу ерда «сўзу гудоз» ёниб куйиш маъносида.
25. Эйла — «андоқ»нинг маънодоши.
26. Шарар — учқун (ўтники).
27. Чоқин — яшин ўти.
28. Саъб — қийин.
29. Дурж — жавоҳир қутчаси.
30. Дяловез — мафтун этувчи, айнан: кўнгилочар, кўнгил очиладиган.

31. «Тез» нинг биринчи маъноси ўтқирдир.
32. Навоий даврида «сув» сўзи «су» шаклида бўлган, шунинг учун учинчи шахс эгаллик қўшимчаси «и» қўшилганда «суви» эмас, «суий» бўлади.
33. Хора — гранит.
34. «Мажоз»дан мурод мажозий ишқдир. Мажозий ишқ бирор шахсга бўлган конкрет, лекин пок маънавий ишқдир.
35. «Ҳақиқий ишқ» мутлақ гўзалликка бўлган абстракт ишқдир.
36. Нафъ қилмоқ — инкор қилмоқ.
37. Бу ва кейинги рубоийда Навоий билиш назариясининг муҳим бир масаласида ўзининг прогрессив позицияда бўлганлигини билдирган. Бу унинг тариқатининг (билиш методининг) ҳозирги илмий методга мувофиқлигидир: инсон ҳиссиёт олами воситаси билан маъно оламини идрок қилади, бошқача қилиб айтганда нисбий ҳақиқат мутлақ ҳақиқатни билишга олиб боради.
38. Шухуд — мушоҳада, кўриш.
39. Манзур — объект, бу ерда ишқ объекти, яъни маъшуқ.
40. Ком — мақсад, тилак.
41. Тахаллуф — қаршилиқ қилиш.
- 41*. «Айла-дег» (айласин)даги «дег» — «сун»нинг маънодоши.
42. Сабукбор — юки енгил.
43. Фард — ёлғиз.
- 43* Инсон икки дунёнинг шарафли махлуқи, ит нопок махлуқ, аммо бевафо киши яхшиликни билладиган вафодор итдан пастроқдир.
44. Ҳар қандай кишини ўзингга яқин, сирдош тутма, ундайлар оламда кам топилади.
45. Киши давлатли бўлганда ўзини яқин тутиб юрувчи, унга ҳамдам бўлувчи одам ҳақиқий дўст эмас.
46. Дўстларингнинг қадрини бил. Агар осмон қадар баланд мартабага етсанг ҳам ёлғиз бўлсанг, у мартабанинг фойдаси йўқ.
47. Ҳар томонга нур сочиш қуёшни оламга намоён қилди. Унинг ёғдусини кўршапалак кўришдан ожиз бўлса, ким айбдор?!
48. Одамларни юқори мартабага кўтаришдан аввал яхшилаб синаб кўр, шопилма, шу билан бирга

кишиларни озгина хатоси учун ерга уриб, хорлаш ҳам тўғри эмас.

49. Халқнинг феълу атворидан фойдалан, лекин ўзгалар сенинг ёмон хулқингни кўриб, ундан ўрнак оладиган бўлмасин.
50. Биайниҳ — худди ўзи, айнан.
51. Гаронмоя — моҳият жиҳатидан қийматли.
52. Яъни кўнгул.
53. Яъни кўнгул.
54. Яъни жавҳар улуғлиги.
55. Саҳоб — булут.
56. Добра — улов.
57. Шиёр қилмоқ — ҳайдалмоқ (ерни).
58. Орий «холий»нинг маънодоши.
59. Арзол — «разил»нинг кўплиги.
60. Дамсоз — ҳамдам, улфатдош.
61. Инод — бўйин товлаш, ўжарлик.
62. Фарт — ҳаддан ташқарилик.
63. Сулуку оҳангин тузмак — йўл-йўриғини қабул қилмоқ.
64. «Мутобаат» пайварлик (изидан бориш)нинг маънодоши.
65. Ижтиноб этмак — четлашмак, ўзини четга олмоқ.
66. Бу «амал» орзу-ҳавас маъносида.
67. Иҳонат — енгилтаклик.
68. Аблаҳ — ўта нодон.
69. Носазо демак — сўкмак, ҳақорат қилмоқ.
70. Сафиҳ — қонхўр, қон йиғлатувчи.
71. Қилиниши лозим бўлган ишни агар қўлингдан келса асло кечиктирма.
- ✓72. Ақлли киши ҳеч вақт ўйламай иш қилмайди.
73. Агар ақлли бўлсанг, ҳозирги кунингни ғанимат билиб, уни яхшилик билан ўтказишга ҳаракат қил. Ўтганга ачиниб, куюниб, келгуси тўғрисида хом хаёлларга бориб юриш жоҳилларнинг ишидир.
74. Бугун мен дунёдаги барча илми эгаллаган эканман, бунда менга барча жоҳиллар устозлик қилди, яъни билимсизлар билмаганини ўрганиб билимдон бўлдим.
75. Қимки жоҳил билан улфат бўлса, бу улфатчиликдан унга кўп кулфатлар етади.
76. Ўргатмоқчи бўлган ҳунарингни ўзинг яхши билишинг лозим, ўқитмоқчи бўлган билимингни

ҳам ўзинг мукаммал эгаллаган бўлишинг керак.
77. Котиб хатни хато кўчириб китобхонларга жабр қилар экан, қаламнинг учи каби қўлининг кесилгани яхши.

78. Табиатан ҳар нарсани ўрганишга қизиқувчилар оз фурсатда кўп ҳунарларни ўрганиб оладилар.

79. Агар кимки илмда ўз замонасининг яккаю яғонаси бўлса ҳам, жоҳилларга қарши курашмас экан, ундай билимдонликдан нима фойда.

80. Фоил — қилғучи.

81. Маваддат — дўстлик.

82. Муддаий — даъво қилувчи, даъвогар.

83. «Теъдод» бу ерда «такрор»нинг маънодоши.

84. Тафриқа — бир-биридан ажралиш, душманлик.

85. Мутавассит — ўртача, оралигдаги.

86. Ибо айламоқ — тортинмоқ.

87. Даъб этмак — одат қилмоқ.

88. Бухл — қурумсоқлик.

89. Тифл — бола (гўдакликдан кейинги даврдаги).

90. Гўстох — сурбет, уятсиз.

91. Атфол — «тифл»нинг кўплиги.

92. Яъни ўзи айбсиз бўлган киши бошқаларнинг айбини ёпиб, уларнинг фақат яхши томонини гапиреди.

93. Кенгашли ишнинг ҳар қанча тортишувли бўлишидан ранжиш ўринсиздир, лекин кенгаш гоят чўзилиб кетиши ҳам тўғри эмас.

94. Қуёш ер юзига баробар нур таратади, лекин саҳрода тикан, бўстонда сарв дарахтларию гуллар ўсади.

95. Нотик киши узундан-узоқ сўзламайди, имкони борича қисқа сўзлаган яхшидир.

96. Ноўрин ишга ҳар қанча ҳаракат қилган билан кишининг меҳнати бекорга кетади.

97. Яхшиликни мақсад қилиб олган кишиларнигина инсон деб бил, яхши инсонларгина тилларини ёмон сўзлардан сақлайдилар.

98. Агар рост айтишни ўринсиз деб билсанг, ёлгонни ҳам гапирма.

99. Туз — тўғри, тузлук — тўғрилик.

100. Пеша — касб, одат.

101. Таярон — учиш.

102. Қарийб — яқин.

103. Шоҳид — гўзал.

104. Сипехр — осмон. «Сфера» сўзи билан «сипехр»-нинг манбаи бир.
105. Қапақ йиғочи — мерганлик машқида нишона сифатида фойдаланиладиган ёғоч.
106. Шўбон — чўпон.
107. Хилқат — яратилиш.
108. Англадег — англасин.
109. Муҳаққақ — таҳқиқ этилган, ҳақиқати аниқланган.
- ✓ 110. Бошқаларга ёмонлик қилган киши, ўзи ҳам ёмонлик кўрмай қолмайди.
111. Қуёш нурини беркитишга ҳаракат қилганлар, ойни мис товоқ деб ўйлайдиганлардир.
- ✓ 112. Агар насиҳат қилувчининг мақсади фақат кишиларга яхшилик қилиш бўлса, ундай инсоннинг тенги йўқдир.
113. Сарв дарахтининг доим кўм-кўк бўлиб, яшнаб туришининг сабаби унинг тўғри, адил ўсганидандир, яъни тўғри бўлган завод билмайди.
114. Рост сўзловчи қасддан ёлгон сўзлай олмаганидек, алдамчи, ёлгончи киши ҳар қанча ҳаракат қилмасин рост сўзлай олмайди.
115. Халқ ҳаёти тўғрилиқдан тинч бўлади, киши орзусига тўғрилиқ билан тез эришади. Тўғрилиқ қошида эгрилар кўп уятга қоладилар, Лекин эр киши фақат тўғрилиқдан ишига нажот топади.
116. Ичкилик назарда тutilмоқда.
117. Май назарда тutilмоқда.
118. Ариғ — пок, ариғсиз — нопок.
119. Ғанжи — жабдуғини узмаслиги учун от бўйнига ва ипини узмаслиги учун ит бўйнига боғландиган таёқ.
120. Ақл билан иш тутсанг, сенга ҳеч қачон ёмонлик юзланмайди.
- ✓ 121. Ёмон ишга аралашган кишининг иши натижа-си ҳам ёмонликка олиб боради.
122. Пашша жароҳат устига қўнмоқни ҳавас қилади, чунки қора ниятли кишиларнинг қўнгли доим хавотирда бўлади.
123. Ақлли инсон ташқи безакларга меҳр қўймайди. Зебу зийнатлари билан фахрланувчи кишиларни инсон ҳисоблаш нотўғридир.
124. Кишини яхши синамасдан туриб яхши баҳо берма,

- токи унинг ёмон хулқ-атворини билганингдан сўнг пушаймон бўлиб юрмагайсан.
125. Ибн Сино инсоннинг энг афзали ва ақллиси, кишиларнинг энг чечани дейди.
 126. «Қулф»нинг бирламчи шакли «куфл» дир.
 127. Лаим — пасткаш; нажанд — хор, тубан.
 128. Бутмак — иннокмоқ.
 129. Сайпамоқ — ўринсиз ёки ҳаддан ортиқ ишламоқ; исроф қилмоқнинг маънодоши.
 130. Наммом — сўз ташувчи, ғийбатчи.
 131. «Рўзгор» бу ерда замон маъносида.
 132. Надам — надомат (ўқунч).
 133. Ҳол — ҳозир, ушбу вақт.
 134. Мугтанам — ғанимат бўлган.
 135. Мозию мустақбал — ўтмиш ва келгуси.
 136. Маҳмуд — мақтовли.
 137. Амроз — «мараз» (касаллик)нинг кўплиги.
 138. Ҳарза — бемаъни сўзлар; ҳарзагўй — бемаъни сўзларни айтувчи, сўзида маъно йўқ киши.
 139. «Макруҳ» бу ерда киши жирканадиган деган маънода.
 140. Тавил — узун.
 141. Қарих — ёқимсиз, жирканч.
 142. Шабиҳ — ўхшаш.
 143. Мумилл — малоллик келтирувчи.
 144. Лояъқил — ақли ишламайдиган.
 145. Фусус — афсус.
 146. Дастбўс қилмоқ — қўл ўпмак.
 147. Ҳангомсиз — бевақт.
 148. Узубат — чучуклик.
 149. Лаййинат — юмшоқлик.
 150. Мускир — маст қилғучи.
 151. Синон — найза.
 152. Муханнас — эрлиги йўқ.
 153. Аслида «товуқ» сўзи мазкур парранданинг ҳам эркагани, ҳам мокиёнини билдиради, шунинг учун Навоий ҳозирги тилимизда «товуқ» сўзи ишлатиладиган ўринда мокиён сўзини ишлатади.
 154. Димоғ — мия. Хабт — айниш.
 155. Рабт — боғланиш.
 156. Сарнигунлуқ — бош эгишлик, яъни шармандалик.
 157. Тул бермак — чўзмоқ.
 158. Анкабут — ўргимчак.

159. Нигунсор — боштубан.
160. Асноф — «синф»нинг кўплиги.
161. Яъни билмасдан.
162. Ижтиноб қилмоқ — четлашмоқ, четга қочмоқ.
163. Қозиб — ёлғончи.
164. Бу ерда «даст» марта маъносида.
165. Қизб — ёлғон.
166. Эран — мардона.
167. Хазаф — майда сафол чиқиндилар.
168. Кўп хазина сарфлаб етиб бўлмайдиган мақсадга ўрни билан айтилган бир сўз орқали етиш мумкин.
169. Қиймат баҳо дурдек сўзларни сўзловчининг ўзи садафдек ҳақир, камтар бўлиши ҳеч айб эмас.
170. Заҳарли илон каби жониворларни ҳам мулойим, ширин сўз билан қўлга олиш мумкин.
171. Қўнгул сўз озоридан синса, унинг азоби жон оғриғидан кам эмас. Ёмон тил озоридан етадиган қўнгул яраси билгилки, танга найза зарби етказган оғриқдан ортиқдир.
172. Бухл — қурумсоқлик; бахил — қурумсоқ. Бу сўзларнинг ҳасад ва ҳасадчи маъноларида қўлланиши яқинда пайдо бўлган ҳодиса.
173. Суубат — қийинчилик.
174. Ҳамл — юк.
175. Нўг — уч.
176. Бажуз — «гайр»нинг маънодоши; «бажуз яхшилиқ» яхшилиқдан ўзга демакдир.
177. Навоий тилида «роқ (-рак) қиёс бўлмаганда, яъни «...дан ...роқ» тарзида келмаганда «энг» маъносида келади. Демак, «дилписандроқ» энг дилписанд ва «аржумандроқ» энг аржуманд деган маънодир.
178. Рожийъ — «оид»нинг маънодоши.
179. Ҳозирги «савол»нинг асл шакли «суол»дир.
180. «Ҳасис»нинг биринчи маъноси пастсифат, пасттабиатдир.
181. Борвар — мевали.
182. Ройиҳа — ёқимли ис.
183. Кашаф — тошбақа.
184. Базл — саҳийлик билан ато қилиш.
185. «Чун» (чу) ва «чунки» «-гач», «-ганда» маъноларида қўлланади, «чу жамъ ўлди» жамъ бўлгач деган маънодадир.

186. «Муруват» сўзи «мардлик», «эрлик» сўзларининг маънодошидир.
187. Қавий — кучли.
188. Халиқ — хулқли, хушахлоқ.
189. Хўша — бошоқ.
190. Мубоҳот — ўзини кўрсатиш.
191. Беклар киядиган бир тўн.
192. Яъни зотан сахий бўлган киши хоқ камбағал бўлсин, хоқ бой бўлсин, бунинг фарқи йўқ, у барибир сахийлигича қола беради.
193. Бурч — қарз.
194. Яъни камбағал қарз олиб базму зиёфат ва ҳоказоларни қилса, соқолини кулгилик қилиб олган масхарабоздай элга масхара бўлади.
195. Суд — судхўрларнинг берган қарзи юзасидан қарздордан оладиган проценти.
196. Ибром — ялиниб туриб олиш.
197. Ўтмак — нон.
198. Авбош — чапани.
199. Зарпош — олтин сочувчи.
200. Итлоф — талаф қилиш, яъни бекорга йўқ қилиш.
201. Ҳасуд — ҳасадчи.
202. Бахил киши жуда бой бўлса ҳам бахиллик азобидан қийнала беради.
203. Баланд ҳимматли кишилар эл орасида ҳурматга сазовор бўладилар.
204. Мол-дунёга фарқ бўлган бой кишилар молларини ҳатто ўзлари учун сарфлашдан қизғансалар улар билан камбағал-бечоралар орасида қандай фарқ бўлади?!
205. Карам-саховатсиз кишининг уйдаги бойлиги унга фақат фақирлик ва фалокат келтиради.
206. Дастурхон ёйсанг, муҳтож кишига ёй, тўқ одам овқат емайди, еса ҳам саломатлигига зарар етади, яъни муҳтож кишига нарса берсанг ўринли бўлади.
207. Ном таратиш учун ҳовучлаб гавҳар сочиш, мақтанчоқлик билан этаклаб дунё сочиш ақлли кишиларнинг иши эмас, бундай исрофгарчиликдан кўра қурумсоқлик яхшироқдир. Бундай ўринсиз ишларни ақлсиз, маст кишиларгина қилиши мумкин. Ақли расо кишилар бундай ишларни қилмасликлари керак.

208. Тирикчилик учун керакли нарсаларни машаққатлар билан топган киши хазинага етишгандек хурсандчилик топади.
209. Махзан — хазина
210. Уксумоқ — камаймоқ, озаймоқ.
211. Мазраъ — экин экиладиган ер, экинзор.
212. Истиғно — муҳтож бўлмаслик.
213. Муфлис — қашшоқ.
214. Мустағний — истиғно эгаси. Яъни муҳтож киши, «Шоҳу гадодин мустағний», шоҳга ҳам, гадога ҳам, яъни ҳеч кимга муҳтож эмас демақдир.
215. Муътод — одатланган.
216. Шараҳ — очкўзлик.
217. Дун — паст.
218. Баҳойим — «баҳима» (мол, ҳайвон)нинг кўплиги.
219. Фаразий бир қушнинг номи, Анқо «семруғ»нинг арабча номи деган фикр ҳам бор. «Анқо»нинг луғавий маъноси — «бўйиндор»дир. Саъдий мазкур қуш ҳақида шундай дейди.
220. Ўазза ман қанаъ (а) — ким қаноат қилса, азиз бўлади.
221. Тааб — чарчаш, безор бўлиш.
222. Маъмур бўлмоқ — амрни бажармоқ.
223. Хаз, дебо — ипак газлама турларидан.
224. Меҳр — қуёш.
225. Бир ипни ҳам бировдан тамаъ қилувчи киши ўша ипга томоғидан осилишга лойиқдир.
226. Кишининг бойлиги ва пули унга иззат бера олмайди, тамаъгирлик кишига хорлик келтиради.
227. Дофиъи газанд — зарарни дафъ этувчи.
228. Кунгранмоқ — нолимоқ.
229. Хиффат — енгиллик. Бу ерда енгилтаклик назарда тутилган.
230. Самур, киш — сувсар турларидан.
231. Тийин — олмахон.
232. Фариса — овланганда бўйинни йиртқич ёки ов ҳайвони синдирган қуш.
233. Бу ерда «мустағний» бойлигига мағрур бўлувчи маъносида.
234. Мағбун — алданган.
235. Бу сўз олдинги «қошида»нинг маънодоши.
236. Яъни бу сифатдин огоҳ эмаслар.
237. Алил — касал.
238. Ҳавсала — чидам, тоқат.

239. Мукнат — мол ёки мансаб имкониятлари.
240. Нисён — унутиш.
241. Фарсудалиқ — чарчаш, ишдан чиқиш.
242. Тафзиқ — уят қилиш.
243. Зуафо — «заиф(а)»нинг кўплиги.
244. Ноболиғ — балоғатга етмаган.
245. Зуҳал (сатурн) еттинчи фалакда ва наҳси акбар (энг шум) сайёра. Қуёш эса тўртинчи фалакда.
246. Мутанаббих бўлмоқ — ўзига келмак, огоҳ бўлмоқ.
247. Зойил қилмоқ — йўқотмоқ.
248. Музоаф қилмоқ — иккиламоқ.
249. Бадри мунир — порлоқ тўлин ой.
250. Бийнанда — кўрувчи, кўзи очиқ.
251. «Яна» бу ерда бошқа, ўзга маъносида.
252. Тутруғ — тутантириқ.
253. Барий — холи.
254. Ангабин — гул шираси (нектар) ва асал.
255. Маъюб — айбли, ноқис.
256. Манкуб — ёмон аҳволга тушган.
257. Ростбасар — тўғри кўрувчи.
258. Бозий бермак — алдамоқ; бозий емак — алданмоқ.
259. «Равон» сўзининг жон, руҳ маънолари бор. Демак, «Равонбахш» жон ато қилувчи демакдир.
260. Машъуф — қаттиқ берилган.
261. Маслуб — тортиб олинган; холи этилган.
262. Хаммор — майфуруш.
263. Пироя — ясанчиқ.
264. Мухзал — ҳазил объекти, кулги бўлувчи.
265. Ябоб айламак — бузмоқ.
266. Ҳозирги «сел» сўзининг асл шакли «сайл»дур, ҳозирги «сайл»ники эса «сайр»дир.
267. Хийралик кўргузмак — хиралик қилмоқ.
268. Тийралик бермак — қоронғилаштирамоқ.
269. Хонасиёҳ ўлмоқ — уй турмуши ёмонлашмоқ.
270. Ҳирмон — ноумидлик.
271. Умму-л-хабойис — хабислар онаси, яъни ёмон ишларни туғдирувчи. Бу ичкиликка берилган лақаб. Бу ердаги иккинчи «умму-л-хабойис» ичкилик эмас. Навоий бу гапда, ичкилик ёмон ишларни туғдиради, аммо унга берилишга ҳам ёмон ишлар сабаб бўлади, демоқда.
272. Ахсум — тўполончи, шовқин-сурон кўтарувчи (мастликда).

273. Шаст — қармоқ.
274. Жуъ — очлик.
275. Туқайдаги шерни енгсанг, бу ҳам шужоат эмас, агар нафс итини енга олсанг, сен оламда энг ботир кишисан.
276. Нафсинг учун зарур нарсаларни ўзингдан аяма, лекин ҳаддан орттириб ўз жонингга жабр қилма.
277. Зарарли ишлардан узоқ юрсанг, мушкулларинг осон бўлади.
278. Инбисот — ёзилиш, хурсандчилик қилиш.
279. «Ойин» бу ерда одат маъносида.
280. Шабоб — йигитлик, ёшлик.
281. Махмурлуқ — ичкилик ичгандан кейинги нохушлик.
282. Эй Навоий, ёшлик чоғларини сен каби бефойда ўтказганлар қариганда юлдузлар каби беҳисоб кўз ёшларини тўксалар, афсус қилсалар ҳам фойдасиздир.
283. «-айн» иккилик аломати; «волид» туғувчи; «волидайн» икки туғувчи, яъни ота-онадир.
284. Кўринишда ҳам, феълу атворда ҳам бир хил бўлмаган кишиларни ҳақиқий инсон деб бўлмайди. Тили бошқа ва дили бошқа одамларни яхши одам ҳисоблама!
285. Ўзининг элга қилган фойдаси дарёча бўлса қатра ҳисоблаб, элдан ўзига қатрача яхшилик келса, дарёча ҳисобловчилар яхши инсонлардир.
286. Хасис тугиб беркитган бир чақа пулининг очилиб сарф бўлишидан доим хавотирда ва ташвишда бўлади.
287. «Шуъбадасанж» сўзи «шуъбадабоз» (фокусчи)-нинг маънодоши.
288. Жало — қувмоқ.
289. Ифлос — қашшоқлик.
- ✓ 290. Ҳамма лаззатли нарсаларни татиб кўрдим, буларнинг ичидаги энг ширин шарбат соғломлик эканини билдим.
291. Билимсиз табиб жаллоднинг шогирдидир, жаллод тиг билан, билимсиз табиб заҳар билан кишини ўлдирувчи қотилдир.
292. Ширин сўз, моҳир табиб тан бетоблигига шифодир. Бадфеъл, аччиғи тез ва билимсиз табиб эл жонига балодир.

293. Шафқатли билимдон табиб Исога ўхшайди.
Исонинг иши чиққан жонни дуо билан танга киритмоқ, табибнинг иши эса тандан чиқмоқчи бўлган жонни даво билан танда қолдиришдир.
294. Таом фойдали, иштаҳа ҳам яхши бўлса-да, соғлом бўлай десанг, тўймасдан аввалроқ емакдан тўхта.

РАСМЛАРДА

1. Муқовада: Мушоира.
2. Алишер Навоий портрети. Мусаввир Маҳмуд Музаҳҳиб. 1501 йил.
3. Бадий безакли саҳифа.
4. Дўстона суҳбат.
5. Қовоқ ўйини.
6. Навфал Мажнун ҳузурда.
7. Ҳовуз атрофида висол.
8. Баҳром Мовий қасрда.
Саҳифалардаги расмлар қадимий қўлёзмалардан олинди.

МУНДАРИЖА

Нафъ еткурмак манфаатию зарар кўрсатмакнинг мазаррати	7
Кўнгул мамлақатию ишқ салтанати	14
Дўстлуқ давлатию вафо ҳислати	23
Илм фазилатию жаҳл балийяти	30
Адаб шарофатию адабсизлик қабоҳати	38
Тўғрилиқ саодатию эгрилик касофати	48
Поклик роҳатию нопоклик заҳмати	55
Тил балоғатию нутқ кайфияти	58
Карам кароматию бухл разолати	73
Қаноат иззатию тамаъ зиллати	87
Сабр хосийятию сабрсизлик оқибати	94
Кибру худписандлик шароратию худнамолик жаҳолати	96
Ҳасад иллатию бадандешлик кулфати	103
Нафспарастлик ғафлатию мастлик хижлати	109
Иигитлик лаззатию қарилиқ меҳнати	115
Фарзанд тарбиятию ота-она ҳурмати	116
Тузалмаслар мазамматию эл бўлмаслар сифати	120
Дунё машаққатию ани осон тутмоқ зарурати	122
Тан сихатию табиб хосияти	127
Изоҳ ва шарҳлар	129

На узбекском языке

АЛИШЕР НАВОИ

А ф о р и м ы

Издательство ЦК Компартии Узбекистана
Ташкент — 1985

Нашриёт редактори Т. Абдуллаев
Техн. редактор Г. Ломиворотова
Корректор Д. Исакова

ИБ № 16

Теришга берилди 08.04.85. Босишга рухсат этилди 10.10.85.
Формати 70×90¹/₃₂. Гарнитура школьная. Офсет босма. Шартли
босма листи 5,27+7 вкл. Нашриёт ҳисоб листи 3,98. Тиражи 45000.
Заказ № 920. Ваҳоси силлиқ алтироқ қозоғда босилгани 75 тийин.
1-қозоғда босилгани 65 тийин.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг
Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмаҳонаси.
Тошкент, Ленин кўчаси, 41-уй.

Навой, Алишер.

Ҳикматли сўзлар (Тузувчилар: А. Рустамов, М. Раҳматиллаева; Редкол.: Аҳмадхўжаев Э. Т. ва бошқ.; Сўз боши А. Рустамов, М. Раҳматиллаеваникилар). — Т.: Ўзбекистон КИЎ МК нашриёти, 1985. — 144 б., ил. (Шарк классиклари меросидан.)

Сарл. олдида: ЎзССР ФА. Ҳ. С. Сулаймонов номидаги қўлёзмалар ин-ти.

Навои, Алишер. Афоризми.

Ўзг